

ТРИЗЕННИК-REVUE HEBDOMADAIRE-UKRAINIENNE-TRIDENT

Число 21-2 (475-6) Рік вид. XI. 25 травня 1935 р. Ціна 2 фр. Prix 2 fr.

25 травня в роковини смерті святої пам'яті

Симона ПЕТЛЮРИ

о год. 14.35 буде покладено квіти на його могилі на кладовищі Монпарнас.

Того-ж дня о 16 год. в Українській Бібліотеці ім. С. Петлюри в Парижі має відбутися урочисте жалібне зібрання,

а в год. 20.30 того-ж дня — академія-концерт, що влаштовує Українська Громада в Парижі.

Заупокійна служба Божа та панахида мають бути одслужені пізніше.

Париж, субота, 25 травня 1935 року.

Для дня національної жалоби — роковин смерті святої пам'яті Симона Петлюри — за ці літа виробився вже встановлений звичаєм ритуал: за спокій душі його того дня правлять панахиди, вшановують пам'ять його урочистими прилюдними зібраннями жалібними, складають свої пожертви на Бібліотеку його імені в Парижі.

Так вшановують пам'ять національного героя повсюди, де є найменша можливість, і на рідній землі, і на чужині.

Та на безмежних степах Великої України не можна сьогодні оддати прилюдно пошану пам'яті того, чье ім'я святинею являється для української нації, — лише вскритку, в тазмниці душі, в прикровенній молитві, в присязі самому собі йти його слідом і не припиняти боротьби за визволення аж до перемоги вшановують мільйони наших братів в московській неволі пам'ять того, хто вмер за отчизну.

Повсюди-ж по-за межами совітської імперії ті почуття, в яких повинна об'єднатися в той день вся нація, знаходили собі прилюдний і урочистий вияв. Та тепер дійшли до нас вістки, що сього року звичайні жалібні збори не можуть одбутися «через незалежні обставини» і в Чехословаччині...

Живемо в атмосфері наростання прихильности до окупантів України, запобігання ласки перед кремлівськими самодержцями. Повідь пактів і союзів підіймається все вище, поміаючи хвилями своїми далекі береги, ще вчора неприступні. І свого апогея вона поки-що не досягла. Та на то не зважаємо! Не легко гребти проти течії, а проте вигребаємо і вигребемо.

Може бути, зсна того примусового мовчання не пошириться, але разом з тим поглиблюється і посилюється сила внутрішня того вшанування, зростає вага національної жалоби.

Коли ми сьогодні не всюди, де дзвенить українське слово, можемо віддати привселюдну пошану кращому синові нашої землі, то причина тому дійсна не в самих обставинах зовнішне-політичних, що складаються для нас нині несприятливо. Є в тому й вина наша, як нації: не всюди на належній височині стоїть національна свідомість, часом місцеві інтереси перемагають загально національні, не всі частини нашого національного тіла однаково участь приймали й приймають в боротьбі за здійснення спільних ідеалів, бракує іноді на-

пруженого хотіння, що в ньому безпека успіху, єдності волі, скупченої на одному — найголовнішому.

І коли всюди на території, заселеній українським народом, од Чорномор'я до Закарпаття, з-за Кубані аж за Сян, не тільки кожен знатиме ім'я Симона Петлюри, але кожному стане воно близьким і дорогим, коли кожен його мрії, його думки, його ідеали, його чин візьме до серця, як свої, тоді безсилим проти єдиної волі нації стануть усякі «незалежні обставини», і тоді швидче прийдемо ми туди, куди через труд, жертви і кров кличе нас заповіт нашого вождя: у вільну й незалежну Державу Українську.

Оптимізм С. Петлюри.

Скрімну постать Симона Петлюри ми майже не помічаємо на весні революції 1917 року. В тому рожевому тумані ентузіастичного захоплення світлими перспективами свободи, що настала по упадку російського царського режиму, голосними були імена батька Грушевського та Винниченка. До їхніх слів прислухалися всі. Петлюра-ж не міг дорівнюватися в популярності першим ліпшим лідерам тогочасних політичних угруповань.

В тих стихійних оптимістично-мрійливих настроях Петлюра цілком губився. І коли ми бачимо Петлюру на чолі Українського Військового Генерального Комітету, то це можна пояснити хіба інтуїцією вояків, які відчули в особі Петлюри моральну силу й обрали на голову Комітету на I-му Військовому з'їзді 22 травня 1917 року. Після 2-го Військового З'їзду Петлюра став секретарем військових справ, але після 3-го з'їзду Петлюра зовсім відходить і губиться серед сірих борців за незалежність батьківщини. На його місце прийшли ті, що за всяку ціну, бодай на словах, хотіли створити Російську демократичну федеративну республіку.

Коли-ж рожевий туман березневої революції розвіявся, коли большевики розвинули надзвичайну активність і завзяття, а серед українців почала проявлятися депресія, упадок духа й зневір'я, на фоні тогочасної боротьби з Москвою з'являється постать вояка Петлюри, повного енергії, руху. й віри.

Ніби було вже пізно боротися з москалями, які отруйним по-дихом свого большевизму запаморчили не лише населення України, але й півтора мільйонів вояків в українізованих військових частинах. Актуальним для тих вояків стало гасло «до дому». І вони все

Українська Бібліотека ім. С. Петлюри в Парижі має зібрати в світовій столиці і зберегти на будучину духовні скарби нашого народу.

кидали, добіралися до своїх хат і спокійно дивилися на те, як непразда перемагала українську правду. Ті-ж, що не мали куди їхати, сиділи по касарнях, їли державний хліб, мітингували й поглиблювали революцію аж до більшевизму. При такій ситуації й найсильніші духом, що ясно розуміли тогочасне безвихідне становище для справи української незалежності, впадали в крайній песимізм.

В той час, як в Харькові завзято працював большевицький «український» уряд, так званий «народній комісаріят», а большевицьке військо планоно проводило збройне захоплення України, поступово займаючи Харьків, Катеринослав, Одесу, Полтаву, Чернігів, — в Києві Українська Центральна Рада під натиском обставин проголосила незалежність України та видавала ряд зв'язаних з цим законів, а в Бересті велися мирові переговори з Центральними Державами. Треба було за всяку ціну перейти від словесної й паперової боротьби з большевизмом і російськими большевиками до фізичної — збройної. Але, не дивлячися на велику кількість штабів і військових частин, розташованих у самому Києві, битися з ворогом не було кому. Більшість була або нейтральна, або підтримувала большевиків. Та й навіть у керуванні вірними Центральній Раді невеликими відділами, що знаходилися в розпорядженні головнокомандуючого М. Шинкаря та коменданта м. Києва інж. М. Ковенка («Вільні Козаки»), не було єдності й якогось певного плану. Все залежало від загальних настроїв, а ті настрої що-дня мінялися під впливом большевицької демагогічної агітації в бік гірший для незалежності України.

І от в цей найкритичніший час ми бачимо, як Симон Петлюра з властивим йому оптимізмом і запалом береться до збройної боротьби з большевицькою навалою на всі фронти. Ставши отаманом Кошу Слобідської України, що склався з червоних і чорних гайдамаків, Петлюра одночасово проводить його організацію і веде бої на Лівобережжі, обороняючи підступи до Києва по полтавській і курській залізницях.

Не дивлячися на скромне становище командира кількосотеного Кошу в підлеглих головнокомандуючому Шинкареві, Петлюра як би очолює початок збройної боротьби з Москвою і дає їй моральний авторитет в тій заплутаності нейтралітетів, соціалістично-большевицьких настроїв і неясности державно-політичної лінії у відношенні до Росії.

Моральну силу Петлюри в боротьбі з москалями в першу чергу визнали самі москалі. Про це свідчить хоч би реляція Муравйова про бій під Крутами 29-30 січня 1918 року. В ній він писав: «Після двохденного бою перша революційна армія, підтримана другою армією Берзіна, розбила біля станції Крути контр-революційні війська Ради під проводом самого Петлюри. Петроградська червона гвардія, Виборська і Московська гвардія винесли цілий бій на своїх плечах»... Хоч це і не відповідає правді, бо під Крутами був лише Студентський Січовий Курень в складі 250 студентів і учнів середніх шкіл,

якими Петлюра не керував і для перемоги над ними не потрібно було аж двох армій, а проте ніби саме ім'я Петлюри вимагало цих армій і гвардій з Ленінграду, Выборгу й Москви.

Найбільш рел'єфно виступає на національно-військовому тлі початків збройної боротьби постать вояка Петлюри в час боїв у Києві при остаточній ліквідації большевицького повстання 4-го лютого 1918 року, з осередком його в Арсеналі. Петлюра не сидів у штабі. В сірій козацькій шинелі, в чорній звичайній смушкочій шапці, з ціпком у руках, без жадних бутафорних ознак отаманської влади, Петлюра з'являвся, не дивлячися на небезпеку, завжди там, де його присутність була найпотрібнішою, де треба було підбадьорити вояків, або дати належний наказ-розпорядження. Його велика віра в право і правду нашої збройної боротьби передавалася воякам, що готові були не роздумуючи по наказу Петлюри йти в огонь та воду, й вони йшли.

Центральним пунктом ліквідації большевицького повстання було взяття Арсеналу. З міцними мурами Арсенал уявляв з себе справжню фортецю. Його не так то легко було здобути. Ще в час повстання проти російського штабу Київської військової округи 10-12 листопада 1917 року регулярні, добре озброєні частини штабу, що мали всього до 10 тисяч вояків, хотіли здобути Арсенал від повстанців, але не здобули й мусіли були забратися з Києва. Тому взяття штурмом Арсеналу було досить значним боевим хрещенням для перших частин молоді Української Армії. Боем-же за Арсенал безстрашно керував сам Петлюра. Арсенал з тисячею полонених большевиків було взято парюю сот гайдамаків. Як бій під Крутами, де полягли морально-непереможені українські діти, так і бій за Арсенал, де до-свідчені у воєнному ділі гайдамаки одержали першу перемогу над значно переважаючими силами ворога, захищеного стінами фортеці, є дуже цікавими моментами в історії нашої визвольної боротьби. Цікаві воги як зародок розвитку дальніших подій.

На війні, як сказав великий полководець Наполеон, на три чверті діють сили моральні і лише на одну чверть сили фізичні. І ми бачимо, що перше джерело моральної сили українського новітнього війська зв'язано з іменем Симона Петлюри. Крутами й десятидневними боями в Києві розпочалася минула визвольна збройна боротьба, яка базувалася майже виключно на моральній силі, бо технічно-фізичні засоби до війни ще з самого початку не були використані — їх захопили вороги української державности. І чи будуть визнавати це всі українці чи ні, наші вороги це визнали — моральну силу українсько-

---

Що-року вдається до нас Українська Бібліотека ім. С. Петлюри з закликком підтримати її: кожен з нас повинен озватися на це ділом — своєю лептою, нехай найдрібнішою.

го визвольного руху очолював Петлюра. Його постійний творчий оптимізм, його вперте безупинне простовання до ідеалу української державности, його незломна віра в остаточну перемогу нашої правди, не дивлячися на кайжахливіші обставини, передавалися українським воякам, навіть тим, які його не бачили. Такий, так мовити, петлюрівський настрій мало все фронтове вояцтво.

Що-ж до тилкових частин і де-яких штабів, то там доводилося часом спостерігати якесь упереджене відношення до Петлюри, головно критикувалося його оточення. Все це фронтовики пояснювали ворожою агітацією та ріжними інтригами своїх кандидатів на вождів, а тому на всі ті критики не звертали уваги, хоч би тому, що правдивий вояк не може займатися на полі бою критикою поступовання свого вождя. Лише оте безладдя в постачанні амуніцією і харчами ми найбільше відчували, і це нас дратувало, але в цьому Петлюра був найменше винний.

Була в українській армії ще категорія старшин, які чомусь завжди виставляли наперед свою кадровість, хоч в дійсності не були такими, бо в свій час побували лише в звичайних школах прапорщиків. Вони, не розуміючи правдивих основ визвольної боротьби, закидали Петлюрі його невійськовість, хоч він на справах воєнних розумівся значно більше від них. Петлюра часто приїздив на фронт. З приводу цих поїздок склалося навіть повір'я, що Петлюра привозить нещастя й що після відвідин Петлюри обов'язково почнеться відступ. Звичайно, що Петлюра жадного нещастя не приносив. Він відвідував передові лінії фронту лише в самі критичні моменти. Тоді дійсно на передових лініях бувало дуже жарко, а часом доводилося відступати з великими втратами. В цьому відношенні Петлюра робив цілком навпаки, як робили де-які досить популярні в нашій армії командири. Вони з'являлися на передових лініях лише тоді, коли з певністю можна було сподіватися успіху, а в інших випадках трималися здалека, або зовсім передавали керування бойовими операціями своїм поміщикам чи заступникам.

Та проте наші вояки йшли в бій завжди з оптимістичними настроями і з вірою, що ворогів рано чи пізно переможемо. І тут першоджерелом цього оптимізму і цієї віри був Петлюра. Він часто говорив воякам: «Погано вам. Знаю. Але мусьмо боротися, щоб було ліпше, і здобудемо!» І от ця віра якось інтуїтивно передавалася від вождя війська аж до останнього рядовника на передовій лінії та захоплювала до загального, майже стихійного руху всіх. І всі боролися, поскільки дозволяли на те фізичні сили. Треба сказати, що на передових лініях не було песимістів, просто хоч би й тому, що їм легко можна було дезертувати, їх майже ніхто не переслідував, та й командири були раді, що не мають такого непевного елемента. І як що такий зловлений песиміст часом карався, то переважно за те, що заносив з собою так цінні в умовах нашої боротьби амуніцію і військовий одяг.

Петлюра не втручався в керування армією. Він лише дуже доклад-

но інформувався про становище на фронті. Після заслухання доповідей Петлюра ніколи багато не говорив. Лише, вислухавши проєкт нового наказу чи оперативного розпорядження, коротко зауважував: «От так добре було б», або «З цим і я погоджуюся», «Оце і я мав на думці». І завжди бувало так, що те, що одобрив Петлюра, мало успіх. Тоді Петлюра спокійно повертався до праці в уряді. Коли ж бувало зле, Петлюра їхав на передову лінію.

Особливо тяжкими були 4-ий і 5-ий періоди збройної боротьби в 1919 р. В час повстання проти федералістичної влади гетьмана Скоропадського було лише кілька регулярних частин, а саме: запорожці, сірожупанники і січові стрільці. Решта частин творилася спонтанно. В цей бурхливий період військово-повстанські частини росли, як гриби по дощі, без певного плану, і саме головне — без належного підпорядкування. Багато з них також скоро зникли, як і з'явилися, не залишивши по собі сліду. Про Директорію, про її національну державну працю та напрям її на майбутнє вояки майже нічого не знали. Кожний висвітлював те чи інше явище національно-державної політики по своєму, а большевицько-настроєні елементи не дрімали, вносили ще більшу анархію в думки і погляди вояків-повстанців. До того ще повстали анархистичні загони Махна, дивізії отамана Григорієва, що спочатку пленталися з Махном, та багато різних курнів і загонів, які опинилися в руках большевицько-анархистичних ватажків.

Все це в збройному стихійному русі хвилювалося, як розбурхане море. І лише ім'я Симона Петлюри було тим вогником, на який орієнтувалися полишені на хвилях цього моря кращі військові частини. Мушу підкреслити, що лише завдяки Петлюрі і біля Петлюри на початку 1919 року було об'єднано біля 130 тисяч вояків, які увяляли з себе збройну силу України, що билася на чотирьох тодішніх фронтах: російсько-большевицькому, польському, російсько-антантському та анархистично-совітському на чолі з Махном і різними іншими ватажками. Протягом півроку загартувалася в боях ця молода українська армія. За цей час був визначений її шлях наперед, а Симон Петлюра дав цій армії національну невмірущу душу і ожив тоді військово-козацький дух нації.

Протягом весни 1919 року українська армія понесла дуже великі втрати. Після так званого «трикутника смерті» в травні-червні 1919 року вона зменшилася в своєму складі в два з половиною рази, тоді як вороги нашої державности сподівалися цілковитої її ліквідації.

Після цього залишилося реорганізованих 12 дивізій, що мали біля 20 тисяч багнетів і шабель, 400 кулеметів і 120 гармат. Загальна ж кількість вояків з кулеметчиками, гарматчиками, технічними

На нашій еміграції, на кожному з нас лежить обов'язок підтримати і забезпечити її існування.

силами і немуштровими складала біля 35 тисяч та тиллові частини мали біля 15 тисяч, а всього 50 тисяч вояків. В рядах цих 12 дивізій залишилися найкращі патріоти України, які ціною власного життя бажали здобути батьківщині незалежність. Багато їх загинуло в попередніх боях.

Але й ця невелика збройна сила для свого руху вимагала тих матеріальних засобів, без яких жадна війна не можлива. Бракувало зброї, аmunіції, харчів, одягу, взуття й т. и. Українська держава нічого не мала й дістати не могла, бо крім ворогів по-за територією, яку займала українська армія, приятелів у неї не було.

Та проте наше військо билося і здобувало необхідне для себе у ворога. Цей період характеризується спочатку надзвичайно успішним співділанням на полі збройної боротьби проти червоної й білої Москви двох армій — з Великої України й Галичини. Але прийшов найлютіший ворог і цього війська — тиф. Тиф буквально викошував поріділі ряди української армії. А все-ж таки наше військо, обідране, босе, голодне, хворе, без медикаментів, без технічних засобів, яким і були озброєні його вороги, билося до кінця.

І тут була величезна заслуга перед батьківщиною вождя українського війська — Петлюри. Він майже весь час проводив на фронті, де підбадьорював вояків своїми простими, певними глибокої віри в конечну перемогу розмовами з ними. Не дивлючися на дуже несприятливу ситуацію, на фронті, Петлюра у всіх викликав якусь веселу бадьорість. Побачивши батька Петлюру, той вояк, що може перед хвилиною тяжко нарікав на свої страждання, зразу-ж про них забував. Здавалося, що вони вже минули і що знесилений організм набрався свіжих сил для дальшої боротьби.

І боролося наше вояцтво до кінця. Вийшло наше військо з другого трикутника смерті, відбуло Зімовий похід, кампанію 1920 року, листопадовий похід з кінцем у Базарі. Поляг на тернистому шляху до волі і державності батьківщини і його вождь. Але творчий оптимізм Петлюри залишився. Він діє, і діє ще з більшою силою, ніж за життя Петлюри. Дух Петлюри не вмєр, бо «ще не вмєрла Україна».

В. Прохода.

С. Петлюра в РУП і УСДРП

(Із споминів).

Коли до мене, учня Острівської гімназії, в 1903-4 шкільному році попали старі числа органу РУП «Гасло» і я в одному з них прочитав звістку, яка на мене зробила велике вражіння, — про розрухи в Полтавській духовній семінарії, про демонстрації учнів, під час яких співали «Ще не вмєрла Україна», — я тоді, розуміється, не міг знати, що це була та подія, яка круто змінила життєвий шлях С. Петлюри. Докладніше про цю подію і про самого С. Петлюру дєвідався я в 1904-5 шкільному році, коли вступив до Київського уні-

верситету і увійшов до студентської української громади, що тоді була під повним і виключним впливом ерупістів і вже в кінці листопаду 1904 року переіменувала себе в студентську фракцію Київського Комітету РУП. Тоді я довідався, що між Комітетами РУП була організація в Полтаві, що ця організація мала великі зв'язки з семинаристами, що вона була причетна до організації полтавських семинарських розрухів, що в результаті цих розрухів цілому ряду ерупістів довелося покинути семинарію і мати неприємності з жандармерією. Серед імен звільнених ерупістів я вперше почув ім'я С. Петлюри, який мав тоді партійний псевдонім С. Тагон. Я довідався, що С. Петлюра після звільнення з семинарії разом з П. Понятенком подався на Кубань; там, продовжуючи партійну роботу, він «провалився» і мусів емігрувати, і нині пробуває у Львові. Пізніше я довідався, що С. Петлюра входить до складу Закордонного Комітету РУП, який провадив видавництво партії у Львові. Як пригадується мені, це входження його до Закордонного Комітету відбулося в зв'язку із з'їздом РУП у грудні 1904 року, на якому стався розкол в РУП і вихід із неї тих її членів, які пізніше утворили Українську Спілку РСДРП. На цьому з'їзді, який фактично в зв'язку з розколом не відбувся, з партії вийшов майже весь попередній склад Закордонного Комітету. До складу наново організованого Закордонного Комітету ввійшов і С. Петлюра. Цей Комітет провадив видавництво в 1905 році до 17 жовтня, яке розвивалося тоді в зв'язку з виходом із партії членів «Спілки» досить таки кволо. Після маніфесту 1905 року й проголошення амністії С. Петлюра вертає на Україну. На початку 1906 року він із Львова приїздить до Києва і з тих часів починається моє особисте знайомство з С. Петлюрою. В Києві С. Петлюра пробув тоді не довгий час. Його було виряджено разом з М. Поршем і П. Понятенком до Петербургу редагувати партійний місячник «Вільна Україна». Після розпуску першої Думи видання «Вільної України» припиняється і з осені 1906 року С. Петлюра оселяється в Києві. У мене з ним починають нав'язуватися ближчі відносини і те, що далі я маю подати про його роль в партії, це в першу чергу матеріал з особистих згадок. Коли я на початку подав вище виложений фактичний матеріал, побудований на його оповіданнях про себе і на оповіданнях про нього інших партійних товаришів, то роблю це для того, щоб спростувати ті невідповідаючі фактам твердження про нього, які попали до збірника пам'яті С. Петлюри. Там М. Славінський в своєму біографічному нарксі твердить, що С. Петлюра після виключення з семинарії їде закордон, а звідти на Кубань; фактично було, як раз навпаки. І. Мазепа, згадуючи там-же про своє знайомство з С. Петлюрою в Петербурзі в 1906 році, говорить: «добре пам'ятаю скромну роль, яку Петлюра відігравав в с.-д. осередку. Нікому з нас на думку не спадало, що Петлюра своєю політичною

**В день 25 травня зробімо пожертву на монумент С. Петлюри —
— Бібліотеку його імені в Парижі.**

кар'єрою випередить всіх інших товаришів по партії». Ці враження І. Маз ви, тоді дуже молодого українського с.-д. (пригадую, що ще на партійному з'їзді в березні 1907 року Мазєпа в своїх виступах користувався російською мовою), вимагають поправок; петербурзька організація УСДРП, складаючися в більшості з людей, які в практичній роботі на Україні не приймали участі, стояла осторонь од партійного життя; її роль в тій еволюції, яку переживала тоді партія од РУП до УСДРП, була мінімальна; серед тих партійних кол, які вели перд у партійному житті на Україні, С. Петлюру знали й він мав свій авторитет. Доказом цього є делегування його до Петербургу для редагування «Вільної України», для виправки тих прогріхів, що були зроблені, на думку киян, петербурзькою організацією при випуску першого числа «Вільної України». Інша річ, очевидно, що вся РУП і УСДРП складалася тоді в переважній частині з зеленої молоді, і людей, що могли б імпонувати, в ній майже не було.

* * *

Коли С. Петлюра приїхав в-осени 1906 року, партійне життя вступило вже в стадію упадку. Та власне для мене, який знає партійні відносини з 1904 р., тяжко сказати, чи й була в ньому взагалі доба піднесення і розцвіту. Еволюцію од РУП до УСДРП партія пережила дуже болісно; піднесення революційних настроїв не відповідало результатам наших організаційних зусиль; ми в Києві не могли знайти того українського робітництва, для якого ми творили нашу організацію. Коли до цих внутрішніх ускладнень і труднощів додати ще ряд провалів в 1905 і 1906 році, становище партії виглядало зовсім не блискуче і загальну реакцію, реакцію не лише урядову, яка прийшла після революції, але тако-ж в громадських настроях, ми стрля цілком невідготованими. В 1907 і 1908 роках партійне життя звужилося і обмежилось. В Києві існувала, з одного боку, невеличка робітничка організація, яка єднала робітничу молодь дрібних промислових підприємств і яка назовні себе майже не виявляла. З другого боку, були с.-д. групи по окремих вищих школах, які так само жили замкненим гуртковим життям. По інших партійних осередках робота так само завмірала. Довше вона заховувала ширші розміри на Полтавщині. Одним із останніх ширших підприємств загально-партійного характеру була організація партійного з'їзду в березні 1907 року, останнього з'їзду, який партія мала до революції 1917 року. Млявий вогник партійного життя після того концентрується коло тижневика «Слово», який виходив з травня 1907 року по червень 1909 року.

Таким був той загальний образ партійного середовища, в яке увійшов С. Петлюра після свого приїзду до Києва в-осени 1906 року. Оскільки пригадується мені, після свого приїзду він увійшов до складу Центрального Комітету Партії. Як член ЦК, не був він зв'язаний безпосереднє з конкретно партійною організацією, його партійна робота зводилася до спорадичного виконання окремих партій-

них завлаць. Пригадую, що брав він певну участь в роботі київської організації серед робітників; під час виборів до другої Думи його кандидатура була висунена в загальному соціалістичному списку і в лютому 1907 році він їздив до Полтави і виступав на передвиборчому зібранні, справоздання про яке було вміщено в «Раді». Пізніше, в-осени 1907 року, як пригадується мені, їздив на повітову партійну конференцію на Полтавщину, яка була, як на тодішні обставини, дуже численною і пройшла з великим успіхом; де саме була ця конференція, пригадати зараз не можу, здається, було це в Золотоноші.

Систематичного характеру набрала партійна робота С. Петлюри з заснованням «Слова». Фінансові можливості для видання партійного органу намічались вже під час партійного з'їзду в березні 1907 року. В зв'язку з цим на з'їзді змінено було організаційну структуру партії і обрано було дві самостійних установи — Центральний Комітет і Редакцію Центрального Органу, які зв'язувалися тим, що один з партійних товаришів, обраний з'їздом, має входити й до ЦК і до ЦО. Цією людиною був М. Порш. До редакції ЦО, оскільки мені пригадується, було обрано М. Порша, Л. Бича, С. Петлюру та С. Пісчанського; мене було обрано кандидатом до ЦО. З огляду на те, що Л. Бич, не живучи в Києві, до редакції фактично не вступив, а С. Пісчанський дуже скоро з неї вийшов, «Слово» весь час виходило фактично при ближчій редакційній участі С. Петлюри, М. Порша, Я. Міхури і моєї. В «Слові» С. Петлюра писав дуже багато й на самі різнородні теми; особливо збільшилася його участь в «Слові» з того часу, як він залишив своє секретарство в «Раді». Тенденцією його було присвячувати в «Слові» більше місяця справам українського національного життя і вияснити нашу позицію в національних справах. Поволі відносини в «Слові» почали укладатися в той спосіб, що ми втріох в редакції «Слова» — С. Петлюра, Я. Міхура і я — стали творити тіснішу, більш інтимно зв'язану між собою групу, в той час, як відносини з четвертим членом колегії М. Поршем заховувалися більш далекі й холодні. До нас приєднувався тако-ж О. Мішта, адміністратор «Слова», тако-ж колишній полтавський семикарист, виключений за участь в РУП, який так само давав до «Слова» свої статті й замітки.

В міру того, як партійна робота завмірала, а обраний на з'їзді ЦК став цілком безчинним, редакція «Слова» ставала єдиним партійним осередком. Сюди приходили ті, що їздили з провінції, скди зверталися всі ті, що потребували вказівок і поради. Робота С. Петлюри в «Слові» перервалася в-осени 1908 року з його виїздом до Петербургу.

Боюся, що ці фактичні дані про участь С. Петлюри в партійній роботі і його ролі в партії не дадуть можливості уявити цю справу так, як слід для тих, хто не знає відносин тих часів. Те, що ми називали партією, в дуже малій мірі відповідало західно-європейському

Коли ви ще досі не склали своєї пожертви на Українську Бібліотеку ім. С. Петлюри, — зробіть це зараз, не odkладаючи.

розумінню цього терміну. Був це в суті річей невеликий гурток людей, зв'язаних між собою тіснішими персональними відносинами; наші настрої і наші погляди формувалися не лише в результаті дискусій і виміни думок на тих чи інших офіційних партійних зборах; ця виміна думок і ці дискусії починалися і продовжувалися при наших частих і постійних зустрічах між собою. Впливи і авторитет того чи іншого партійного товариша при цих умовах визначалися не лише офіційним його партійним, але й товариським становищем в нашому гурті. С. Петлюра належав до тих, які користувалися серед нашого гурту любов'ю і популярністю. У нього була здібність притягати до себе загальні симпатії. У нього не було нічого спільного з існуючим тоді типом партійного бюрократа, який інтерес свій до інших товаришів зв'язував лише з тою партійною функцією, яку той товариш виконував. С. Петлюра мав великий інтерес до людей, як таких, і цікавила його ціла індивідуальність тої людини, з якою він заводив знайомство. Його розуміння марксизму, який для нас передовсім був економічною доктриною, було значно ширшим, як у нашого партійного загалу. Його займали такі проблеми, як марксизм і філософія, марксизм і мистецтво, марксизм і література. Був він серед нас одним із тих, що добре знали українську історію, літературу і театр, з тих, що намагалися ув'язати тісніше постулати марксизму з нашим національним життям.

* * *

В-осени 1908 року С. Петлюра виїхав до Петербургу, а через рік переїхав так само до Петербургу і я. До Петербургу я приїхав після своєї поїздки до Львова в-літку 1909 року, де я брав участь в українському з'їзді й рівночасно з тим відбув з поручення групи київських товаришів нараду з нашими партійними товаришами-емігрантами, на якій рішено було заснувати у Львові партійний орган «Працю». Орган цей почав виходити у Львові при ближчій участі В. Дорошенка, А. Жука і Д. Донцова; в-осени 1909 року вийшло його два чи три числа. Ця наша акція викликала протипацію з боку М. Порша, що побачив в ній порушення прерогатив ЦК, який фактично припинив був своє існування; він зорганізував у Львові паралельний орган «Робітник». Серед невеличких решток партійних організацій в зв'язку з цим розпочалася фракційна боротьба. С. Петлюра став на бік «праця» і за його допомогою вдалося витворити мені прихильне відношення до цього підприємства серед петербурзької організації. Л. Юркевич, який приїхав до Петербургу в-зимі 1909 року, як делегат ЦК, стрівся з неприхильним відношенням С. Петлюри й інших партійних товаришів; про це він згадує в своїх споминах, уміщених у львівському «Нашому Голосі».

Петербурзька партійна організація, до якої мене впровадив С. Петлюра, провадила дуже мляве існування, складалася вона в більшості з людей, що втратили ближчий контакт з студентським життям, яке творило головну частину петербурзької української колонії.

Пригадую, що ближчі відносини С. Петлюра піддержував по-між петербурзькими с.-д. з Д. Лаврентієвим, М. Дулбином і Л. Мацієвичем. На-весні 1911 року С. Петлюра переїхав на постійний побут до Москви. Там була студентська с.-д. група, з якою С. Петлюра піддержував тісний контакт, відограючи в ній роль консультанта і порадирика. Очевидно, що при специфічних умовах роботи студентських груп безпосередньої участі в ній С. Петлюра брати не міг. Та й не було у нього для цього фактичної можливості. Надто він був переобтяжений і службовою працею, і «Української Життєвості». Серед цієї інтенсивної праці надійшов 1914 рік, новий етап історичного розвитку. Відношення С. Петлюри до партії в цей період — це нова і цілком інша тема, яка потребувала б окремого розгляду.

В. Садовський.

Подільський наступ року 1919

(Сторінка із спогадів)

Під час евакуаційного перебування в березні-квітні місяцях 1919 р. в Рівному довелось мені через начальника Подільської пошт.-телегр. округи Навроцького ближче познайомитися з подільськими українськими діячами, що евакуювалися до Рівного разом з урядом і жили в тому самому вагоні, що й ми; були тут голова Губерн. Земської Управи Поділля В. Приходько, губерн. комісар Поділля Куриленко, повітовий комісар, тепер покійний, Я. Огородник і П. Морозовський. Вагонне життя бік-о-бік і той факт, що наші родини залишилися в Кам'янці, зайнятим більшовиками, скоро зблизили нас настільки, що наше товариство обернулося в тісну дружбу і в невеличкий політичний клуб, що детально обговорював становище, яке склалося для української справи в той час. Хоч ми були ріжних політичних поглядів, проте, як практичні діячі, ми сходилися на тому, що українська армія Волині не вдержить і що все майбутнє боротьби знаходиться на Подільському фронті, на багатій подільській території, де можна легко здобути і постачання, і озброєння. До цих політично-стратегічних міркувань приєднувався ще й факт той, що в Кам'янці-на-Поділлі залишилися чи мало свідомих українців, що з тих чи інших причин не встигли звідти виїхати, а рівно-ж і родин наших, що лишилися в Кам'янці, будучи певними, що окупація більшовиками міста не втримається довго.

Отож, коли з Рівного рішено було на самому початку місяця травня 1919 року евакуватися, рішили ми прохати аудієнції у Пана Головного Отамана, щоб висловити йому наші погляди і запропонувати доручити нам обслідування становища на Подільському фронті і по-можливості організацію цивільної допомоги тим части-

---

Складайте датки на Бібліотеку ім. С. Петлюри в Парижі.

нам нашої армії, що опинилися по відступі за Збруч між Скалою і Мельницею. Розумілося головним чиним організувати (. ку лікарську поміч і збирання зброї, в якій вже тоді відчувалася потреба. Ми мусли мати цю авдієнцію в Бродах, але Головний Отаман був тоді дуже зайнятий і пообіцяв прийняти нас в Тарнополі, куди направлялися потягами установи, військові частини і ріжне майно. Авдієнція ця відбулася в Тарнополі в вагоні Отамана. Оскільки мені не зраджує пам'ять, складалася наша делегація тоді з п. п. Приходька, Куриленка, Огородника і мене. Головний Отаман прийняв нас дуже радо, розпитував, які є взагалі настрої і що ми думаємо з приводу організації нового наступу. Конституючи невдачу боротьби з большевиками на Волині, Головний Отаман покладав велику надію на передишку в Галичині і на то, що коли проб'ється Запорізький корпус з півдня, можливо буде переорганізувати і поповнити боеві кадри на сей час розпорошеної і стомленої армії. В бесіді, яка продовжувалася мабуть більше як годину, торкнулися ми дуже тоді гарячої теми відкинення Галицьким Урядом лінії Бертелемі. Вислухавши наші жалі на те, що Галицький Уряд зайняв явно непримирену позицію і при тому шкідливу для загальнукраїнських насущних інтересів, Головний Отаман нам сказав: «Становище, як бачите, є таким, як воно є; робімо те, що можемо. виконуймо наш обов'язок; історія скаже своє слово». Що-до нашого прохання дозволу виїхати на фронт Скала-Мельниця, щоб організувати там цивільну допомогу нашому військові і обслідувати у всіх відношеннях підготовку наступу, то Головний Отаман охоче дав нам дозвіл і прохав тримати його в курсі наших спостережень і заходів. Не буду розказувати подробиць того, що ми бачили в Тарнополі і як дісталися через Теребовлю до Борщева; скажу лише, що застали ми там прф. І. Огієнка, комісара Сіціньського і ще кількох подолян, що могли швидко нас зорієнтувати в становищі на фронті Скала-Мельниця і навіть ознайомити з ситуацією в Кам'янці.

Одпочивши з дороги і поінформувавшись, взялися ми за обміркування того питання, за для якого сюди дісталися. Наші думки пішли в двох напрямках. З одного боку, треба було встановити, чим ми можемо допомогти наступові, з другого боку, що потрібно робити, щоб наступ, коли він вдасться, закріпити. По першому пункту рішено було перевести анкету і порадитися з військовим начальством, по другому — виробити мемуар до Директорії з практичними побажаннями. Анкету допомогли нам перевести по-части змські урядовці з Кам'янця, що весь час близько зносилася з нашими військовими частинами, по-части знайомі старшини з штабу полковника М. Шаповала, що командував тоді частинами, розташованими коло Мельниці. Відомості були дуже сумні: частини не мали зброї, не мали ліків і санітарного забезпечення, командуючий частинами полк. М. Шаповал не користувався ні пошаною, ні авторитетом. Ніхто з запитаних старшин не вірив в те, що М. Шаповал міг повести підлеглі йому частини до перемоги. Навпаки, всі одногослоно твердили, що як раз Шаповал є найбільшою перепоною до якого-б то не було

Ю. Шлеудевський і С. Петлюра у Відні 1920 року.

(З Бюлетеню Польсько-Українського)

наступу. Відомості ці рішено було перевірити прямими шляхами — поїхати до Мельниці, до самого Шаповала. Так ми й зробили. Без ніякого попередження з'явилися до Мельницького замку, де тоді був штаб Шаповала і прохали побачення з полк. Шаповалом. Скоро вістка про це рознеслася по цілому замку і до нас зібралися майже всі старшини. Взнавши, для чого ми приїхали, вони поставилися до нас дуже прихильно, але попередили, що навряд чи можна буде домовитися до чогось з Шаповалом, бо він, мовляв, «гне свою лінію». Ми досить довго чекали в салі, поки нарешті з'явився і полк. Шаповал. Холодно і величне привітавшись з нами, він зразу-ж почав балачку з п. Приходьком, який йсму пояснив мету нашого приїзду. Відповіді полковника були стерестипні: «санітарної допомоги не потрібно, зброя є, громадська допомога нічого не може дати». Вражіння у нас всіх від цієї розмови було саме негативне. Сатрапський тон, самовпевненість і невідповідальність так і дихали від фігури і слів

полк. Шаповала. По повороті вирішили ми, що в таких руках справа наступу є безнадійною і що треба все зробити, щоб полк. Шаповала було одкликано, а на його місце було поставлено військовою людиною, яка б imponувала старшинам і козакам. За кілька день вражіння від переговорів з Шаповалом підтвердилися й на ділі. Одержавши наказ про наступ, полк. Шаповал так його невдало провів, що він скінчився повним скандалом в Оринині. Цей факт, а крім того, повідсмілення старшин штабу полк. Шаповала про те, що, як-що ми нічого не зробимо, щоб забрано було Шаповала, то вони самі його замінять, примусив нас подумати над спішною висилкою делегації до Головного Отамана з наказом добиватися за всяку ціну зміни Шаповала. За кілька день делегація в складі п. п. В. Приходька, Морозовського і автора цих рядків виїхала на земськму авті до Тарнополя. Головний Отаман прийняв нас на другий день по приїзді. Довго про все розпитував і обіцяв зразу подумати, ким змінити Шаповала. В той час це трудно було зробити, бо частини були розкидані, а крім того, серед так званих спеців настроїв був непевний; саме тоді розвинувся наступ Денікіна і хиткий елемент серед старшин утікав до «єдиної й неділимої». В бесіді Головний Отаман сказав нам, що завтра приїдять перші ешелони Запорізького корпусу, що відступили до Бесарабії і були пропущені румунським урядом на з'єднання з рештою армії, що одступила до Галичини. З цього приводу рішили ми лишитися ще на кілька день в Тарнополі, щоб побачити прибуття Запорожців і побувати на перегляді цих частин, що його мав робити Головний Отаман. Бачили ми прибуття частин Волоха і Божка, були й на параді. Парад був надзвичайний: половина козаків була гола і боса, серце боліло, дивлячися на них, як вони виляпували босими ногами по багну. Головний Отаман ніби не помічав цього, хоч видно було, як тіні пробігали по його обличчі, коли він бачив особливо вже нещасну, чи зовсім смішну фігуру козака. Тільки після параду він розговорився і сказав нам: «Бачите, оці вже не зраджуть, їх ноги не турбують, як би у мене всі такі були, то я б за будучину не боявся». Подякували ми Головному Отаманові за увагу і, підбадьорені прибуттям Запорожців, виїхали ми назад з певністю, що скоро в становищі буде зміна. Цю певність передали ми і решті нашого гуртка і старшинам у Мельниці, що дуже хвилювалися невиразністю становища і чутками про розстріли в Кам'янці і за успіх нашої місії, думаючи чомусь, що Шаповал, мовляв, має руку у Головного Отамана. Ніби поладнавши одну справу, вдалися ми до обмірковування того, що ми можемо зробити для санітарної помочі війську і для закріплення влади після вдачі наступу. Хоч при відступі було вивезено багато чого, але все це було в більшості мало потрібне для загальної мети майно і військові бракувало медикаментів і набоїв. Ото-ж, обмірковуючи справу постачання, зупинилися ми на тому, що треба організувати маленький летючий перев'язочний пункт для ранених, які будуть при наступі, і зайнятися збиранням рушничних набоїв. Для цього земці віддали свої авта і зібрали трохи перев'язочних матеріалів і ліків. Команда пункту була доручена д-рові Русо-

ву. При послідуєчому наступі пункт виконав наскільки міг своє скромне завдання. Що-до збирання зброї, то й це завдання було виконано в той час, коли наше військо, взявши Кам'янець, мусіло витримати досить серйозні бої під Шатавою з так званим бесарабськими большевицькими полками.

Але повернемося до організації наступу. Очікуючи зміни команди Мельницької групи, обміркував наш гурток питання про закріплення майбутньої перемоги. Аналізуючи тодішнє становище, ми констатували, що головним злом була розпорошеність влади і отаманія в широкому розумінні слова. Ми собі ясно здавали звіт, що тут на фронті може перемогти не партійна влада, не паралізовані інтригами Директорія й уряд, не паралізована отаманією вища команда, а лише одновольна тверда рука, що примусить усіх і все працювати в одному напрямі, напрямі зломлення сили ворога і організації заплілля. Виходячи з цього погляду, ми думали, що найнеобхіднішою є реформа влади, а саме конкретно — скупчення на певний час усієї повноти влади в особі популярного Головного Отамана, республіканські й демократичні переконання якого ніхто не міг в найменшій мірі взяти на підозріння, а з другого боку, зміна партійного уряду на національний з угляданням компетентности осіб, які б його склали. По довшому обміркуванні доручено було мені скласти короткий мемуар до Директорії в цьому дусі.

Між тим події насовувалися. Вже був початок червня місяця. Галицька армія почала одступати від Львова і нам загрожувало опинитися між двох огнів. Щоб прискорити наш наступ рішили ми вислати нову делегацію до Головного Отамана. На цей раз поїхали, оскільки не помилюся, проф. Огієнко і В. Приходько. За кілька день вони повернулися з радісною звісткою, що наступ рішено повести в найкоротшому часі і що слідом за ними їде новий комендант Мельницької групи полк. ген.-штабу О. Удовиченко, на якого Головний Отаман покладає велику надію і який користується авторитетом військових кол.

Таким чином, головна місія наша, за для якої ми виїхали до Борщева, була виконана. Лишалояся ждати результатів. Вони скоро виявилися.

Як відомо, наш наступ під проводом полк., нині ген., О. Удовиченка, розвинувся дуже успішно як раз саме в той момент, коли Галицька Армія на відвороті докочувалася до Борщева. За кілька день ми вже були в Кам'янці, в якому ще чутно було гарматні вибухи на фронті, але який скоро став на кілька місяців осідком уряду УНР. Згадаю ще про долю нашого мемуара. Він був приїзді Директорії до Кам'янця поданий. Директорія для наради з нами вирідила проф. Шевця, прем'єра Б. Мартоса і ще кількох членів уряду. Нарада відбулася під головуванням Шевця. Допитував нас, чого ми хочемо,

---

Чи ви виконали свій обов'язок? Чи 25 травня ви склали свою депту на Українську Бібліотеку ім. С. Петлюри в Парижі?

прем'єр Мартос; з початку в його словах брєніла іронія і навіть загроза, що мовляв ми бунтарі, а потім, коли ми пояснили, що ми хочемо не перевороту, а технічного удосконалення влади, він заспокоївся і нарада кінчилася мирно, але без ніякого видимого результату.

Що думав з приводу цієї нашої акції в той час Головний Отаман, я не знав, бо рідко його бачив і не доводилося про це з ним говорити, але все-ж таки не вдовзі де-які зміни що-до організації влади сталися, і ми мали підстави думати, що-до цього трохи спричинилася і наша скромна акція, що не мала ніякого персонального інтересу, а була направлена на допомогу тяжким завданням Головного Отамана і уряду Української Народньої Республіки.

І. Косенко.

«Передчуття»

Швидко біжить час взагалі, а ще швидше, як добігає до останніх днів людини.

І безумовно, люде тонкої організації, хоч би і не були хворі, почувають, коли вже не далеко їхній смертний день...

Небіжчик Головний Отаман Симон Петлєра не за своє життя турбувався, мучила його проблема життя нашого народу, української нації, що як та чайка — «вивела свої чаєнята при битій дорозі».

І земля добра і багата, не однією пшеницею, а ще й талановитими людьми, але щастя, хто його знає з якої доби, бракувало...

Наче до красуні дівчини сваталися до України всі сусіди, аби добитися не до її серця, а до її посагу.

І наче рідний батько, почував це Симон Петлєра, дні і ночі думав, як би визволити з неволі своїх дітей, особливо не дати Москві знову запанувати на чужому добрі.

Колись на великій станції бачив я з вікна вагону, як заклавши руки глибоко в рукава, ходив він самотній сніговою стежечкою місяшної зимоної ночі вперед і назад...

Не брав його сон і працею змореного.

Але було ще це на своїй землі. А як довелося виїхати за кордон, то ще гірше мучився він. Одна була втіха, що знав Головний Отаман, яке велике діло він зробив: збудив націю, що тепер уже ніколи не засне. І знав, що думки найкращих синів України однакові з його думками, хоч і не всім тим синам доведеться визволитися з того нового кріпацтва, що ще гірше від російських царів катуватиме нашу землю.

І рвалися нерви Головного Отамана, хоч, — добрий козак, — не попускав він тим нервам волі, не показував своєї муки.

23-го травня—це був день його Янгола. І того дня року 1926 де-хто з найближчих його співробітників і земляків зайшов до готелю на вулиці Тенар поздоровити Головного Отамана.

І кожного вітав він сердечно, але більш ласкавою усмішкою,

дужим стиском руки, прихильним поглядом очей, та не словами... Бо не знайшлося жадного веселого.

Вже ніби почував, небіжчик, свою смерть. І як надійшов до хати тринадцятий, так ніби хмарою поняло обличчя Головного Отамана, який ніби вже передчував те, що має статися...

Ще не прийшов час викласти всі подробиці цих останніх ім'янин; нехай розповість колись про цей день хтось із тоді присутніх. Але я, знаючи про це од людей, що там були, не можу не підкреслити, яке тонке почуття було в Головного Отамана; душа його вже на половину була там ...

Тут не містика, тут щось інше. І те інше запевнює нас, що в житті окремої людини, як і в житті держави позначається своя доля, існує те, що сильніше за смерть і не боїться її: не може бо і смерть викреслити з історії великих вчинків великих людей.

Борис Лазаревський.

Смерть Першого Маршала Польщі Юзефа Пілсудського і українська еміграція.

---

1. Представники української еміграції на урочистій службі Божій за спокій душі Маршала Ю. Пілсудського в церкві Інвалідів у Парижі.

В суботу 18 травня в церкві Інвалідів у Парижі відбулася урочиста служба Божа за спокій душі Маршала Ю. Пілсудського, що її влаштувала польська амбасада. На цій панахиді були присутніми майже всі вищі французькі урядові чинники, дипломатичний корпус, численні представники польського і французького громадянства, бувші комбатанти, а тако-ж численні представники української, кавказької і туркестанської еміграції. Українську колонію репрезентували пп. В. Прокопович, проф. О. Шульгин, ген. О. Удовиченко, кн. Токаржевський, І. Косенко та инш. Товариство б. Вояків Армії УНР у Франції було представлено спеціальною делегацією з прапором товариства.

* * *

II. Жалібна Академія у Варшаві.

14 травня в Українському Науковому Інституті у Варшаві відбулася урочиста академія, присвячена пам'яті Першого Маршала Польщі Юзефа Пілсудського. На академії виголосили промови: проф. О. Лотоцький — «Доба геніяльної дозрілости (1892—1900 ро-

ки в житті Ю. Пілсудського)», ген. В. Сальський — «Ю. Пілсудський, як вождь військовий», М. Ковальський — «Ю. Пілсудський, як діяч громадський і політичний». Інститут прирік присвятити один том своїх «Праць» пам'яті Маршала Ю. Пілсудського.

Пошана Комітету Приязни Народів Кавказу, Туркестану й України.

В понеділок 20 травня в Парижі в салі Maison de la Mutualité одбулася жалібна академія, що її влаштував Комітет Приязни Народів Кавказу, Туркестану і України на вшанування пам'яті Маршала Юзефа Пілсудського. В президії зборів зайняли місця: голова Комітету проф. О. Шульгин, міністр А. Чхенкелі, д-р Мір-Якуб бей Мехтієв, Ібрагім бей Чулік, Атам бей Алібеков і Мустафа бей Чокаєв.

Одкриваючи жалібні збори, проф. О. Шульгин пропонує вшанувати вставанням і хвилиною мовчання пам'ять великого творця нової Польщі і героя визвольної боротьби, що залишається прикладом усім народам, які борються за свою незалежність. Збори встають і вшановують пам'ять маршала хвилиною мовчання.

Далі проф. О. Шульгин забірає слово для докладу, яким характеризує філософію життя і чину маршала. В майже годинній, вельми інтересній своїм змістом і блискуче сказаній промові проф. О. Шульгин, віддаючи належну данину і об'єктивним історичним обставинам одродження Польщі, і суб'єктивним героїчним якостям особи маршала, розгортає картину діяльності Ю. Пілсудського — революціонера, вояка, мудрого державного діяча, що з залізною твердістю і непохитною логікою вів польський народ до визволення і зміцнення, а разом з тим подавав і другим народам приклад, як треба боротися за свою незалежність. З окрема, історія, — каже докладчик, — ніколи не забуде маршалові Пілсудському того, що він, переступивши через труднощі, нагромаджені віками, протяг руку українському народові і його вождєві С. Петлюрі і, підтверджуючи визнання незалежності України, в 1920 році подав їй поміч у визвольній боротьбі. Перелом, який він зробив у польсько-українських взаємовідносинах, ясно вказує, що ідея визволення пригноблених народів була йому, великому борцеві за волю свого народу, завжди близькою і дорогою.

По цьому слові виголосили промови: п. міністр А. Чхенкелі, п. Чокаєв, п. Мехтієв і п. Чулік, відмічаючи великі заслуги Маршала Пілсудського як перед польським народом, так і перед всіма народами, що борються за незалежність, перед цілою Європою, що мала в особі маршала непохитного вартового на Сході Європи.

Серед присутніх на академії гостей були: пан президент Н. Джорданія, голова азербейджанської делегації Емін бей Расуль Заде, кн. Д. Вачнадзе, князь і княгиня Токаржевські-Карашевичі, ген. О. Удовиченко, редактор «Прометей» п. Гвазава, п. Алі Акбер бей

Топчибаші, кн. Мдивані, п. Асатяні, пан і пані Шахман, і багато інших представників азербейджанської, грузинської, північно-кавказької та української еміграції.

Пан В. Прокопович на від'їзді з Парижу просив прсф. О. Шульгина переказати його жалі, що він не міг бути присутнім на академії.

На всіх присутніх прсмови і ввесь тон академії зробили глибоке вражіння дійсно величньої маніфестації на вічну честь покійного, але живого назавжди лицаря боротьби за волю народів.

К. Приєутайі

* * *

Нас повідомляють, що в Брисселі відбулсья засідання представників поневолених Москвою народів, об'єднаних у клубі «Прометей».

Зібрання, оддавши пошану світлій пам'яті Першого Маршал Польщі Юзефа Пілсудського, ухвалило звернутися до поневолені Москвою народів із закликом розділити жалобу польської нації.

З міжнароднього життя.

— Після смерти Пілсудського .

В час, коли писано ці рядки, засмучена Польша урочисто ховає до Вавельської кріпці славного маршала Юзефа Пілсудського, національного героя, — може найбільшого за цілу тисячелітню історію її, вождя, з іменем якого органічно зв'язана велика епсея польської боротьби за відторення держави своєї та буйна теорча праця над її устатженням, що перейшла, як знаємо, в суворовді тяжких внутрішніх кснфліктів і не менше тяжкої зовнішньої війни.

Коли вмірає велика людина, завжди відчувається нависло якась порожнеча, якась незаповнена прігва, бо того місяця, що його займає вона, не можна, принаймні зразу, заступити иншою людиною, рівною чи рівноцінною тій попередній. Встає загальна тривога, й занепокоєні люде самі себе питають: Що то буде далі? Які стануть зміни?

Смерть Пілсудського з особлимою силою виликнула вказані почуття, і то не лише в самій Польщі, а в цілій Європі. У Польщі тому, що втратили поляки свого улюбленого вождя саме тоді, коли встигли зреформувати свій державний лад та ще не мали часу тої реформи до життя прикласти. В Європі, — бо припала та смерть на час напруженої зкції дипломатичної, скерованої на зрівнсьважєння державних сил на європейському Сході, де роля Польщі та те чи инше її стєвлення на сьогодні важить багато, дєлеко більше, ніж те звикли думати люде, які означють силу міжнародніх чинників лише об'ємом території та числом населення.

На Пілсудському, мовляв, ціла новітня Польша тримєлася, ним вона жила і дихала, і без нього все те має завглитися, — і внутрішня структура державна, ним вигадана, і зовнішня політика, народжена його особистими концепціями. Доки він був живий, його могутня всля все сте зготовувала до купи, без нього — все віде персхом і димом, бо другого Пілсудського у Польщі немає і нікому його спадщини на себе перебрати. Так звичайно буває з диктаторськими державами, так має бути і з Польщею Пілсудського.

Що в цьому є правди? Хіба тільки те, що так справді буває час то з

диктаторськими державами. Але до сучасної Польщі та до Пілсудського ці уваги вряд чи можна скільки-будь точно прикласти. На цьому місці доводилося свого часу розважати це питання. Так, Пілсудський був диктатором, але диктаторство його було особливе, багато де в чому одмінне він інших диктатур, яких є так багато зараз у сучасній Європі. По-перше, як правило, базою своєї сили диктатор кладе повноту влади, яку він бере собі до рук. Скажімо, Гітлер взяв на себе президентуру і канцлерство, а Мусоліні — не то сім, не то дев'ять міністерських портфелів. Таким чином до того й другого сходяться майже всі, до найдрібніших, державні справи, і, лише прикладаючи цю методику, вони певні того, що все йтиме так, як вони того хочуть, бо всі справи такі ними, а не кимось іншим вирішуються. Пілсудського система була інша. Повноту влади брав він до своїх рук лише часом, лише тоді, коли перед державою вставала якась більша небезпека, якісь великі труднощі. Так — на початках був він головою держави, пізніше — кільки разів покладав на себе головування в раді міністрів. Але потім, коли справи були більш-менш налагоджені, залишив він за собою тільки посаду головного інспектора армії та міністра військового, а всю іншу державну працю віддав іншим людям. Своїх співробітників він виховував, бо не лише привчав їх слухатися, але й самим вправлятися у державних справах; нести на собі честь, зв'язану з високими посадами, і відчувати на собі високу відповідальність за державні вчинки. Сам він, в однину од інших диктаторів, майже не виступав прилюдно, в парламенті, на мітингах, в раді то-що. Все те за нього робили інші, ті, що вчилися. Сам він жив пустельником у своєму Бельведері; місяцями часто ніхто із сторонніх його не бачив і не чув про нього, а широкі маси часом питалися, чи він ще живий, чи не захована від нас його смерть? А проте від того пустельника виходили й поширювалися на цілий польський народ впливи його індивідуальності, майже містична сила його ідей, таких простих і приступних для всіх. Ідеї ті зводяться властиво до такої короткої формули: — вище за все на світі ставте здоров'я своєї нації та честь своєї держави. Працюючи з тим гаслом, Пілсудський та його співробітники за короткий час так багато зробили для того, щоб звести до єдності так звані «три душі» польські — познанську, галицьку і крулевську, щоб усталити державний лад у країні, впорядкувати фінанси, створити одну з найкращих в Європі армію і навіть вистави її на європейському форумі кандидатуру Польщі до конклаву великих держав.

Друга одміна Пілсудського від інших диктаторів складається з того, що, будуючи свій чин, він ставить ставку не на якийсь клас, стан, не на якусь партію, що робилися де инде базою, так званої, модерної зараз тотальности, а і інтелігенцію і через неї, як органічного носія і організатора національности, на цілу націю. У цьому виявилось гениальне чуття реальности у польського вождя, бо-ж як раз в Польщі інтелігенція важить відносно більше, ніж в якійсь іншій європейській країні, бо польська інтелігенція, як відомо, високо патріотична, націоналістична і згідно з духом народнім — у високій мірі мілітарна. Інтелігенція дала Пілсудському перші кадри ще довосних його легіонів; в р. р. 1918-1920 на його заклик виставила по-за 200 тисяч добровільних бойців, йшла за ним на життя і смерть, була йому невичерпанним джерелом для вибору державних і громадських, цивільних і військових діячів, вірна була йому за до-рих і лихих часів, вірною йому буде і після його смерті. У спадщину їй, отій інтелігенції, Пілсудський залишив свою славу сучасну, свої жалі минулі й національну жалобу за собою. І хто знає, чи не буде ця остання найціннішим елементом тої спадщини, бо сказав ще Ренан, що жалоба важить більше за триумфи, а це тому, що вона покладає на людей обов'язки.

Можна було б вказати ще багато інших одмін Пілсудського, порівнюючи його з іншими диктаторами. Але для нашої мети досить і двох указаних. Як би там не ставилися, де-х о з своїх і багато чужих, — до державної концепції Пілсудського, вона мабуть таки на довгий час

залишитися незмінною, бо поставлено її на об'єктивних і дуже солідних закладах.

Більш-менш те саме можна сказати й про концепцію загодоної польської політики, зв'язаної з іменем Пілсудського. Ця концепція давно вже перестала бути його персональною, а властиво ніколи такою й не була. Пілсудський, як справедливо зауважила одна з німецьких газет, не був ні франкофілом, ні германфілом, а був завжди й скільки — полонофілом, коли можна вжити цього виразу, говорячи про поляка. Він ясно бачив небезпеку для Польщі із Заходу і слав тому французько-польський союз; це ясною йому була небезпека із Сходу, і це стало причиною польсько-германського погодження та, як кажуть, наближення до Японії. Росію він мабуть таки шире не любив, не було йому її за що любити, але не це диктувало йому його польську політику на Сході, що її яскравим проявом був його союз із Симоном Петлюрою. Він надто добре знав російську історію та російські історичні інтенції, що всні й тепер, за совітів, цілком такі самі, як були за царських чи за імператорських часів. В оборону проти цих інтенцій шукав він собі союзників не лише на Заході, але й на Сході, в першу чергу на Україні. Історичний досвід говорив йому, що Захід Польщі од Москви не оборонить і що лише самостійна Україна може стати запорукою самостійної Польщі, бо досить буде у них двох для оборони сили й досить буде спільних інтересів для союзу, спрямованого на ту оборону. Цієї тези масовий європейський Захід, до західних слов'ян включно, не розуміє, — і звідси всі пертурбації в площині міжнародної політики, зв'язані з іменем Польщі і Пілсудського. Але те, чого не розуміють на Заході, дуже легко було зрозуміти полякам, бо для того їм треба було лише згадати те, що їм відомо з історії їх батьківщини. А польська інтелігенція що-що, а свою національну історію знає добре. Тому-то і в загодої політиці Польщі тяжко було б приповісти якісь радикальні зміни, особливо тепер, зараз-же після смерті великого вождя. ■

Observerator.

---

3 преси

«Biuletyn Polsko-Ukraiński» в ч. 20 (107), присвяченому пам'яті Першого Маршала Польщі, наводить слова покійного Юзефа Пілсудського з року 1920:

«Польща і Україна, — казав він українцям у Вінниці, — перебули тяжку неволю. Обидва ті краї належать до тих, в яких панував постійний терор. Вже дитину вчено тут, щоб тримала на припоні свої думки. Неволя й переслідування були постійною долею обох країв. Вільна Польща не може бути справді свободною, аж доки навколо панує гасло національного піддання волі народної перемозі терору. Польща, здобувши найбільший скарб на землі — вольність, — вирішила відкинути все те, що вольності загрожує, як найделі від своїх границь... Буду щасливим, коли не я — малий слуга свого народу, — але представники сейму польського і українського установалять спільну платформу порозуміння».

Доля судила инакше.

* * *

Московська «Правда» з 14 травня с. р. подає під заголовком «Праздник украинской культуры» перебіг ювілейного свята на честь

заслуженого українського артиста П. Саксаганського, яке було влаштовано в Києві 12 травня:

«Вчора совіське громадянство шанувало корифея українського народного театру Панаса Карповича Саксаганського. Урочиста вистава в Київському академічному театрі опери й балету обернулася у велику демонстрацію триумфа української совіської культури.

В театрі були присутні тт. Косіор, Постишев, Любченко, Баліцький, Якір, Шелехес, Затонський.

Йшла «Натайка Полтавка». У виставі брали участь ліпші сили київського й харківського українських театрів, народні артисти Литвиненко-Вольгемут. Донець, заслужений артист Бучма, артисти Петрусенко, Яковенко, Рижок і Тобілевич. У другому акті на сцені в ролі пана Возьного появляється 75-тилітній ювілянт. Громом оплесків, довгими оваціями стоячи зустрічає сая Панаса Карповича Саксаганського.

Після вистави сцену займають члени ювілейного комітету. Тов. Затонський виголошує привітальну промову. Його повідомлення про те, що союзний уряд нагородив Панаса Карповича Саксаганського орденом трудового червоного прапору зустрічається оплесками, які довго не вгавають. Український уряд, із свого боку, преміює тов. Саксаганського 10 тис. карбованців.

Під час однієї з промов вклучається радіо. З Москви артисти Нежданова й Козловський замість привітального виконують українською мовою дует із опери «Запорожець за Дунаєм». Довгими оплесками покривається це привітання від рідної, соціалістичної Москви.

Схвилюваний ювілянт не в стані особисто відповісти на всі привітання. Він передає заслуженому артисту тов. Паторжинському свою писемну відповідь і просить її оголосити:

«У дні фельдфебеля-царя капрал його Дрентельн Україною правив і був переконаний, що України нема, не було і не буде. Але життя показало инше...

«... Я заглядаю вперед і бачу на обрії зелені луки, покриті розкішними квітами, золоті жита й пшеницю що в багатому урожаї в стократ повертають посіяне. І хоч не мені бути першому між косарями на широких ланах, я все-ж не хочу вмірати. Я хочу жити й радіти разом з вами пишному розвитковій культурного життя нашої країни.

Хай живе рідне мистецтво!

Хай живуть керівники совіської влади!

Хай живе вождь і керівник світового пролетаріату наш великий Сталін!»

Громом оплесків покриваються слова Панаса Карповича. Всі встають і влаштовують любимому вождеві партії товаришеві Сталіну овацію. Оркестра виконує «Інтернаціонал».

Дивний вигляд мають під московською совіською окупацією свята української культури в Києві. Опис цей подаємо без коментарів: вони являються зайвими.

Лекція маркіза Ксав'є де Маґалона в Парижі.

17 травня, в Парижі, заходами Комітету Франс-Оріан і Комітету Приязни Народів Кавказу, Туркестану і України відбулася лекція відомого французького поета і політичного діяча, давнього приятеля Ук-

раїни, на тему «Поєзія — душа народів та українська поезія». За відсутністю голови Комітету «Франс-Оріан», лекцію одкрив голова Комітету Приязни Народів Кавказу, Туркестану і України проф. О. Шульгин такою промовою:

«Пан Ленай, голова «Франс-Оріан», попередив нас, що, на жаль, він не зможе очолювати ці збори наших двох комітетів, тому на мене, яко голову Комітету Приязни Народів Кавказу, Туркестану і України, припадає честь виголосити кілька вступних до лекції п. маркіза Магалона думок. Користуюся з цього випадку, щоб ще раз принести подяку Комітетові «Франс-Оріан», його голові і невтомному його фундаторові і уповноваженому, приятелеві п. Абдон-Буасонові за ту симпатію, що вони завжди виказували у відношенні до народів, що ждуть менту їхнього визволення. Цілком натуральним є той факт, що Комітет Приязни Народів Кавказу, Туркестану і України з початку свого існування увійшов у тісне співробітництво з Комітетом «Франс-Оріан».

«Комітет Приязни має метою зближення народів Азербейджану, Грузії, Північного Кавказу і моєї країни — України. Зв'язки, що в'яжуть наші країни, є давні. Наша спільна доля диктувала нам що приязнь, цілком натуральну. Але Комітет Приязни має ще іншу мету: ми хотіли б поглибити приязнь між нашими народами, як рівно-ж в країнах Західної Європи і поперед усього по-між французами, що нам так широко відкрили їхню традиційну гостинність.

«Пан Рене Пінон своєю прекрасною лекцією під головуванням п. Едуарда Сул'є, віце голови Комісії закордонних справ парламенту, розпочав серію наших виступів у Франції. Ви, дорогий пане маркізе, продовжте дороге нам діло. Не мені, чужинцеві, знайомити тут публіку з п. Кав'є де Магалон. Однак дозвольте, дорогий друже, гаряче ва вітати. Ми знаємося від 15 років. Ви і ваш спільний великий приятель славний поет Фернан Мазад, ви обидва одні з перших зрозуміли справу України і інших народів, що переживають ту саму долю. Два великих поети завдяки їхній поетичній інтуїції зуміли проникнути в душу українського народу, що є тако-ж великим поетом. Я зближаюся до теми вашої сьогоднішньої лекції, дорогий приятелю: роль героїв є великою в житті народів, але ніде вона не є такою великою, як у народів, що борються за свою свободу.

«Герої меча і люде діла рішають долю своєї батьківщини. Щасливі народи, що в найважливіший час свого життя знаходять людей, що вміють ними керувати, їх єднати, їх вести за собою. Шаміль на Кавказі, Гарибальді в Італії, Масарик в Чехословаччині. Кожен народ знаходить людей згідно з своїм національним характером. Юзеф Пілсудський, оплакуваний сьогодні цілою Польщею в жалобі, яку ми цілим серцем по діляємо, прекрасно втілював свій народ і цілу боротьбу за незалежність своєї країни. Його життя лишається і залишиться великим прикладом для всіх пригноблених народів. Але це Міцкевич запалив Пілсудського і цілу Польщу, це Тарас Шевченко підготував Симона Петлюру і його патріотичний запал. Це поети за допомогою свого мистецтва і своєї містики, за допомогою своїх пісень то сумних, то захоплюючих пробуджують народ від сну, кличуть на боротьбу за свою свободу. Вам, пане маркізе, політикові, але разом з тим визначному поетові я і передаю слово.

По цій вступній промові маркіз де-Магалон виголосив свою надзвичайно прекрасно сказану і глибоку змістом лекцію, що кілька разів переривалася гучними оплесками численної публіки і що зробила на всіх глибоке враження. За браком місця передаємо, на жаль, лише тези докладу п. Магалона:

1. У Франції мало знали і мало знають Україну, хоч слід було б, щоб ця, так близька по духові, країна була знана у Франції.

2. Україна має захоплюючу історію, незрівняну оригінальність і красу природи, вона вічно боролася і бореться за свою незалежність духовну і матеріальну, за свою особистість.

3. Україна живе і бореться. Ця боротьба докотилася аж до Фран-

ції. Герой української боротьби за незалежність Симон Петлюра падає забитий в Парижі.

4. Є великий контраст між героїчною історією України і тим, як французька юстиція розсудила справу вбивства. Це є сумний випадок, який ніяк не в'яжеться з цілою історією Франції, що завжди співчувала ідеї незалежності народів, і в традицію якої входить бути з пригнобленими, а не з гнобителями.

5. Але пригноблені ніколи не бувають пригноблені до кінця; багато народів Європи вже звільнилося. В самих найгірших умовах національний дух не вгасав. Поети, люде великої творчости втілювали в собі народню душу, творять її, переховують, збільшують. Робиться це не завдяки матеріялістам, а завдяки ідеалістам, великим особистостям. Данте втілює італійську душу, Шевченко — українську.

6. Україна мала героїв, поетів, великих людей, історію, незрівняну поезію, в своїй творчості виявила великий дух і душу. Така країна не може загинути. Така поезія, як українська, і такий поет, як Шевченко, виконали своє завдання. Вони воскресили українську душу і дали зброю тому героєві, який доведе справу української боротьби до кінця.

На прикінці докладчик прекрасно відчитав кілька перекладів з Шевченка, зроблених відомим французьким поетом Ф. Мазедом і молодим українським перекладачем Ростиславом Шульгиним. Публіка нагородила маркиза Магалона оваційними оплесками.

Після цього забрав слово постійний уповноважений Т-ва «Франс-Оріан» п. Абдон-Буасон, що подякував проф. Шульгинові за теплі слова на адресу Т-ва «Франс-Оріан», запевнив, що воно співчувало і співчуває народам, що прагнуть до волі і в pendant до лекції маркиза Магалона додав, що народи виявляють свою душу не лише в поезії, але і в музиці. З окрема український нарід прекрасно її виявляє в своїй пісні, що її буде продемонстровано подвійним квартетом п. А. Чехівського, якого і українська, і французька публіка вже добре знають і цінують.

Далі октет п. Чехівського прекрасно виконав добірний програм українських пісень, серед яких відмічасмо «Було колись», «Ой у полі Барішполі», що були особливо добре виконані.

Описана маніфестація цінна не лише тим, що доклад маркиза Магалона був блискучим, а концерт української музики художньо прекрасним, але ще й тим, що все це зробилося в «найпідліший час», в час коли пізнаються друзі і вороги.

Сподіваємося, що й ділі Комітет Приязни виявить таку саму жваву і корисну діяльність і ініціативу, яку виявляє досі.

I. K.

**День смерти С. Петлюри — 25 травня —
є днем збірок на Українську Бібліотеку
його імени в Парижі.**

Сладіть вашу жертву!

Адреса Бібліотеки : Bibliothèque Ukrainienne
S. Petlura, 41, rue de La Tour d'Auvergne. Paris 9. France.

Гроші посилати на адресу : Compte courant : Bibliothèque Ukrainienne Simon Petlura à Paris
No 30.472, Crédit Lyonnais, Agence Y, 22 avenue des
Gobelins à Paris, France, або на адресу бібліотекаря : Monsieur
I. Rudicev, 41, rue de La Tour d'Auvergne Paris 9, France.

З інших держаав, крім Франції, — на той-же рахунок банку Crédit Lyonnais через банки, його кореспонденти:

Warszawa — Banque de l'Ouest; Lwow — Banque d'Escompte de Varsovie; Praha — Zivnostenska Banka; Bucarest — Banque Commerciale Roumaine; Sofia — Banque Générale de Bulgarie; Beograd — Société de Banques Yougoslaves; New-York — Chase National Bank; Winnipeg — Canadian Bank of Commerce; Buenos-Aires — Banco de la Nation Argentina à B. A.; Shanghai — Banque de l'Indochine; Kharbin — Chartered Bank of India.

Крім того, у Франції гроші можна пересилати чековим поштовим переказом (червоний) на адресу: Paris, с. 1864 92 Bibliothèque Ukrainienne Simon Petlura, rue Tour d'Auvergne 41, Paris 9.

До всіх ветеранів української визвольної боротьби й учасників Зимового походу 6. XII. 1919 — 6. V. 1920

Урочисті збори бувших вояків Армії УНР та лицарів ордену Залізного Хреста в Кресо у Франції в день 15-ої річниці закінчення Зимового походу, засилаючи свій товариський привіт усім ветеранам української визвольної боротьби, а з окрема учасникам Зимового походу, звертаються із закликом до самих глибин національного чуття всіх, хто був під прапорами УНР і хто сьогодні поділяє з нами нашу державно-політичну ідеологію, — тісно зімкнути свої шерги навколо наших боїових стягів і бути готовими ще раз кров'ю та залізом доказати право українського народу на національно-державне існування.

Слава Україні!

Слава українському лицарству!

В імені зборів

Романюк, сотник.

Незабаром має вийти в світ нова книжка видавництва «Меч»

Проф. А. Яковлів

Основи конституції Української Народньої Республіки

Ціна 3 фр. без пересилки. Замовляти в редакції «Тризуба».

Рада Української Громади в Парижі

в 9-ту річницю смерті св. пам. Головного Отамана Симона Петлюги влаштує 25 травня с. р. в салі A n d r é, 14, rue de Trévisе, метро — Montmartre і Cadet

Академію - концерт

Вхід вільний. Гості вітані. Добровільні пожертви на користь Української Бібліотеки ім. С. Петлюги в Парижі приймаються з щирою подякою.

Початок о год. 8.30 вечера.

Од редакції

Випускаємо це число подвійним. Наступне має вийти в неділю 9 червня с. р.

Хроніка

З життя укр. еміграції. У Франції.

Роковини смерті С. Петлюри.

В задалегідь встановленому порядку вшанування світлої пам'яті С. Петлюри в роковини його смерті, що його було оповіщено в попередньому числі «Тризуба», зайшли де-які зміни. Панахида на могилі, заупокійна служба Божа і урочиста панахида в церкві, в зв'язку з хворістю о. настоятеля Української Православної Парафії, який знаходиться в шпиталю, мають одбутися пізніше.

В суботу 25 травня в годину смерті бл. пам. С. Петлюри — 14.35 — має бути покладено на могилі квіти. Присутні звідти владуться до Бібліотеки, де на 16 год. призначено жалізне зібрання пам'яті покійного. Того-ж вечера о год. 20.30 відбудеться в салі «Андре» (14, Рю де Тревіз) академія-концерт, що її влаштовує Українська Громада в Парижі.

Пожертви на Українську Бібліотеку ім. С. Петлюри в Парижі.

— За місяць березень Бібліотека дістала такі пожертви гр і ш м и : 1) через п. Щербака з Ванкувера — 51 фр. 40 сант. — датки зложили з нагоди вшанування місцевого українця — старого діяча п. В. Рурака — по 50 ц. Юрій Аврам та П. Нагорній і по 25 ц. — Ю. Бойчук, Н. Москалик, В. Рурак, С. Лобай, И. Мельник, Павлина Стиба, Софія Гокал, И. Кусій, Анна Ферлей та А. Щербак; 2) Петро Бобро — 81 фр., як один відсоток з заробітку за минулий рік; 3) М. Гавриленко — 5 фр., 4) Є. Батрак з Крезю — 5 фр., 5) проф. К. Миколаїв

з Нової Каледонії — 100 фр., разом фр. 653,90 від початку року.

Крім цих пожертв були ще пожертви спеціальної на купівлю книг. Таких пожертв зібрано фр. 85.50: під час викладу проф. О. Шульгина про В. Леонтовича — 24 фр. та від окремих осіб і організацій: адміністрації «Тризуба» — 20 фр., пп. Є. і В. Прокоповичів — 13 фр., І. Рудичева та О. Шульгина — по 5 фр., ген. Удовиченка — 7.50, Малашка й І. Хмелюка по 1 фр., і по три фр. — пп. Косенка, Нечая і Ковальського.

Пожертви книгами та іншими друками одержано: від професора Св. Гординського із Львова — 5 кн., п. М. Шумицького (Париж) — 1 кн., Т-ва Помочі Укр. Емігрантам, Львів — 2 кн., М. Гавриленка (Львів) — 1 кн., Наук. Інституту з Берліну — 1 кн., Ред. «Тризуба» — 7 кн., В-ва «Історична Бібліотека» — (Львів) — 1 кн., Дм. Кульченка (Париж) — 1 кн., В-ва «Торбан» у Львові — 2 зшитки нот, від Т-ва Союз Українок у Рівному через пані П. Багринівську — 2 кн., (в тому одно, ще з 1913 р., число журналу «Сяйво»), Ред. «Тризуба» — 20 фотографій з історичної серії малюнків майстра Дядинюка з Парижа, п. Юр. Яковлева (Бельгія) — 4 кн., п. Мик. Клименка (Париж) — 6 кн., пані М. Кучерявенкової — 2 кн., В-ва «Українського Голосу» (Вінніпег) — 2 кн., В-ва «Українська Бібліотека», Львів — 1 кн., ген. О. Удовиченка — 1 кн.: Літопис Самовидця, п. М. Клименка (Париж) — 4 кн., І. Рудичева — 4 кн., від Невідомого — 1 кн.: Старина малоросійская, запорожская и донская, п. В. Прокоповича — 5 кн., п. Деслава (Париж) — 1 кн. й

1 ч. журналу, п. Гната Гаврилка — 2 кн., В-ва «Світ Дитини», Львів — 2 кн., пані Галини Кузьменкової — 6 кн. та 41 ч. журналу, п. П. Плевако — 3 кн., Наук. Інституту у Варшаві — 1 кн., пані Н. Козицької (Прага) — 1 кн., В-ва «Наша Слава» (Коломия) — 1 кн., та від В-ва «Вістника» у Львові — 1 кн.

Всім жертводавцям та прихильникам Рада Бібліотеки складає свою щирю подяку.

За місяць березень Бібліотеку відвідало 56 осіб, крім присутніх на викладі проф. Шульгина 30 березня.

— Хворість п. - о. І. Бриндзана. Стан здоров'я настоятеля Української Православної Парафії у Франції протоієрея І. Бриндзана, який хворів останнім часом, вимагає систематичного й поважного лікування. За настоянням лікарів хворому прийшлося лягти до шпиталю, де має перебути він не менше двох тижнів. Ми певні, що виявимо спільну думку всіх, хто знає отця протоієрея і ту велику й цінну працю, яку він проводить серед нашої еміграції, коли вистовимо вельмишановному нашому пастиреві побажання як найшвидшого одужання.

— Концерт В. Ємця в Парижі. В суботу 18 травня с. р. відбувся в Парижі, в салі André, концерт В. Ємця.

В першому відділі особливо прекрасним виконанням одріжнялися «Метелиця» і «Зелізняк». Другий відділ увесь — це була одна насолода для українського серця. «Катерина», «Ехо України», «На Дніпрі», «Ніч яка, Господи» на закінчення — все зворушує й ніжно пестить наболілу емігрантську душу милими, рідними звуками.

Останнім часом таких концертів п. В. Ємця в Парижі відбулося кілька. Чувати, що ці концерти будуть мати тако-ж своє продовження. Коли б хто хотів провести прекрасний вечір, тому можна порадити не перепустити нагоди такий концерт відвідати. С.

— Українська акція в справі нових законів щодо чужинців у Франції. 3-го травня с. р. делегація українська в складі п. М. Шумицького, голови Генеральної Ради, ген.шт. ген.-хор. О. Удовиченка та п. М. Ковальського, генерального секретаря Т-во б. Вояків Армії УНР у Франції, була в міністерстві праці. Цю делегацію представив одному з високих урядовців цього міністерства п. Деляш, генеральний секретарь Національної Французької Федерації Інвглідів та б. Комбатантів. Делегація подала меморандум про становище української еміграції у Франції, в якому просила міністра праці відокремити українську еміграцію і у відношенні прикладення нових заборонних законів, дати певні полегчення для української еміграції. На це відповіддю було, по-перше, те, що міністерство праці приймає на увагу неможливість для української еміграції повернутися до своєї батьківщини, яка є окупованою; по-друге, міністерство вважає чинним для регуляризації становища нашої еміграції статут для біженців, вироблений в Женеві і прийнятий законом у Франції в січні 1930 року; по-третє, коли трапляються випадки одмовлення у видачі так зв. «аві фаворабль», необхідного для виміни карт д'ідантіте, то потрібно звертатися до міністерства, де буде поновно розглядатися прохання таких осіб.

Розмова була в тоні дуже прихилному і треба сподіватися, що внаслідок цієї візиту нові закони не так різко одіб'ються на становищі наших людей.

З другого боку, Т-во б. Вояків розпочало акцію перед міністерством про те, щоб у стосунку до української еміграції привилей, який дає перебування у Франції більше 10 років, було поширено на всіх тих наших емігрантів, які приїхали до Франції на роботу не тільки в 1925, але і в 1926 році, бо всі наші люди, що приїхали на протязі 1924-25-26, років приїхали сюди в однакових умовах і з однаковими правами. Ак-

ція ця іде та як: тільки буде якийсь рішення в цій справі, то Управа Т-ва подасть його до відома.

— 15-та річниця закінчення Зимового походу 6. XII 1919—6. V. 1920 р. в Крезі. Філією Товариства б. Вояків Армії УНР у Франції та Громадою в Крезі 12-го травня с. р. було влаштовано урочисту академію, присвячену 15-ій річниці закінчення Зимового походу.

Українські громадяне — бувші вояки Армії УНР — зібрались о 3-й годині пополудні. Прибула й численна делегація від вільних козаків на чолі з отаманом Беловим. Удекорована саяя зробила гарне вражіння на присутніх. На чільнім місці між двома національними прапорами величаво красувався великого розміру орден Залізного Хреста а нижче, на блакитному фоні, — золотий тризуб з двома меншими хрестами по боках.

Академія розпочалася о 3-ій год. 15 хв. національним гімном «Ще не вмерла Україна». Уповноважений Т-ва п. Романюк, привітавши присутніх, сказав вступне слово з нагоди річниці Зимового походу, як важкої події в історії нашої визвольної боротьби, а пізніше відчитав і реферат на тему «Зимовий похід та його значіння».

Реферат охопив увесь період боротьби з липня 1919 р. починаючи, із усіми подіями, які безпосереднє спричинилися до загально - катастрофичного стану з якого українська армія змушена була шукати виходу в Зимовому поході. По скінченні реферату присутніми було хвилиною мовчанки вшанувано пам'ять полеглих в боротьбі за батьківщину, а пізніше задумано й гучне «слава» учасникам Зимового походу, на чолі з командармом генералом Омеляновичем-Павленком.

Далі представник вільних козаків стаман Белов в імені вільно-козачої станиці ім. Каледина, привітавши учасників Зимового походу, зазначив, що

український народ має право сьогодні гордитися своїми героями, які в історію його боротьби вписали не одну славу сторінку, і на прикладі яких будуть виховуватися наступні покоління.

Ще раз пролунало могутнє «слава» українському лицарству і академія після прекрасних декламацій діточок наших громадян п. п. Батрака, Сабардана й инш. скінчилася під спів національного гімну «Ще не вмерла Україна».

По закінченні академії відбулися урочисті збори бувших вояків Армії УНР та лицарів ордену Залізного Хреста, на яких з нагоди 15-ої річниці ухвалено скласти привітання ген. Омеляновичу-Павленкові та всім ветеранам української визвольної боротьби в розсіянні сущим.

Під час урочистих зборів зроблено збірку на Музей Визвольної Боротьби України в Празі.

Загальне вражіння від свята дуже гарне, бо його відвідало переважно все свідоме громадянство, яке з великою пошаною ставиться до свого минулого.

К. Р.

— Громада в м. Ліоні 16-го березня с. р. Громада в Ліоні влаштувала традиційне свято Т. Шевченка. Завдяки доброму програмі й гарному його виконанню свято пройшло дуже імпазантно. Свято було відкрито гарячою промовою п. Кашука, в якій промовець закликав присутніх забути про те, що нас роз'єднує, а пам'ятати, що ми всі є слугами й синами українського народу для здобуття йому соборної незалежної Української Держави. Промова п. Кашука зробила на присутніх велике вражіння й аудиторія нагородила промовця гучними оплесками. Після промови п. Кашука виголосив реферат п. Гусак — голова Громади. У своїй промові п. Гусак подав коротку біографію поета та зазначив його велику любов до рідного краю і те особливе місце, яке займає Т. Шевченко в українській літе-

ратурі. Свій реферат п. Гусак закінчив закликом до присутніх, щоб і вони молилися та, як молився поет: «А всім нам вкупі на землі єдиномишліє подай і братюлюбє пошли...»

Після реферату мішаний хор «Кобза» в українських національних убраннях під керуванням п. Попеля дуже гарно виконав «Заповіт», «Зійшов місяць», «Думи мої, думи» та «Садок вишневий». Далі п. Попель продекламував «Гамалія», п. Петро Прилуцький «18 Псалом», та діти декламували свої вірші з великим запалом.

Після співів (тріо п. п. Кашук, Гусак та Ковальчук, солові номера і т. ин.), які було виконано з великим успіхом, була по-містечки представлена картина «В Тарасову ніч». Участь в ній прийняли п. п. Багинський, Попель, Власенко, пані Гусакова. Після картини знова були виступи співаків і хору. Закінчилося свято співом хору національного гімну.

Всі присутні на святі як свої українці, так і чужинці мали велике задоволення й приносили адміністрації свята подяку.

Велика подяка належиться тако-ж Управі Громади, яка зуміла, не дивлячись на ріжні труднощі, свято зорганізувати й достойно вшанувати пам'ять нашого великого поета. Зокрема п. Попелю, регенту хору, а тако-ж усім виконавцям — велике спасибі. Своєю грою, своїми віршами, своїм співом хоч на один вечір дали вони змогу духовно відпочити й забути хоч на годину злидні нашого емігрантського життя.

П р и с у т н і й .

— В українській Громаді м. Ліона відбулися зміни в складі Управи Громади: нову Управу обрано в такому складі: голова — п. Гусак, скарбник — п. Ковальчук і секретарь — п. Кашук.

— Шевченкове свято в Греноблі. В неділю 28 квітня с. р. місцевою Українською Громадою, філією Товариства б. Вояків Армії УНР у Франції

та місцевим Шкільним Комітетом спільно було влаштовано академію пам'яті Т. Шевченка.

На другу годину дня гарно вдекорована зала, оздоблена великим портретом Шевченка, заповнилася українцями та запрошеними гістьми. Розпочалося свято чулою промовою голови комісії для його влаштування п. Токайла, після якої п. Вонарха прочитав змістовну доповідь на тему «Вплив Шевченка на історичний розвій України». По закінченні доповіді всі присутні заспівали «Заповіт», а далі йшли чудові декламації пп. Дорожинського, Різнікова та маленької Люсії Каницької. Гарний спів п. Червонецького зробив на присутніх тако-ж велике вражіння. Кінчилася академія співом усіх присутніх «Ще не вмерла Україна».

Увечері того самого дня Українське Аматорське Товариство в Греноблі під режисурою п. З. Різнікова дало свою чергову виставу, твір Т. Шевченка, — Назар Стодоля. П'єса пройшла під умілою режисурою дуже добре і при переповненій залі. Сподобалася п'єса тако-ж чужинцям, особливо мад'ярам. В ролях виступали: Хома Кичатий — п. Токайло, Геля — п. Каницька, Стеха — п. Нежута, Назар Стодоля — п. Різніків, Гнат — п. Дорожинський, хазайка — п. Різнікова, старости — пп. Вонарха-Варнак та Серга, кобзарь — п. Вонарха. Всі ролі виконано було добре і гра аматорів зробила дуже приємне вражіння.

Після вистави відбулася спільна вечеря, в якій участь прийняли тако-ж і деякі чужинці.

Комісія для влаштування свята приносить щире подяку всім, хто приймав участь у підготовці свята, а саме пп. Різнікову, Вонарсі, Дорожинському, Серзі, Лопатькові, Червонецькому й Сичу.

— Свято Української Дитячої Школи в Парижі. В неділю, 19 травня с. р., в Домі Бельгійських Інвалідів відбулося свято Української Дитячої Школи в Парижі, керуваною пані О. Горайнова.

Свято складалося з живих картин, співів і танків, які діти виконували надзвичайно добре. Виступав тако-ж дитячий хор. Вражіння від свята у численних присутніх на святі досроглих залишилося прекрасне. Видно, що п. О. Горайнова, яка підготувала дітей до свята, добре й багато з ними попрацювала. Тому присутні на святі, нагородивши оплесками дітей після кожної точки програму, при кінці свята викликали тако-ж і п. О. Горайнову, якій особливо гучними оплесками висловили своє признание й подяку.

Майже кожному точку програму дітей примушували повторяти. Особливий успіх мав балет-спів «Човець хитається серед води», який виконали дівчатка на фоні декорації, що представляла собою село й ріку.

Участь у виконанні програму брали такі діти: В. Наглюк, К. Мацак, З. Могилівська, Н. Мацаківна, Л. Кобрин, Ю. Ткаченко, Д. Кузнецівна, Н. Очеретна, Н. Ткаченківна, Я. Ткаченківна та Т. Ковальська.

Після скінчення програму дітей, зібраних на сцені, поздоровив з успіхом у виступах та подякував у теплих словах голова Шкільної Ради прот. І. Бриндзан та подарував кожному з малих учасників свята по тризубу. з словом теплої подяки за проведену працю над дітьми звернувся п.-отець тако-ж до керівнички школи пані О. Горайнової, яку просив і надалі вести так корисну діяльність, що пані О. Горайнова була ласкава приобіцяти.

Потім усім дітям запропоновано було полуденок, старші грохи потанцювали під піаніно й струнну оркестру — і приємне свято закінчилося, залишаючи на довго милі спогади.

— Значок Т-ва б. Воляків Армії УНР у Франції. Виконуючи давню постанову з'їздів, Управа Т-ва виготовила значок Т-ва. Значок уявляє собою український хрест

з двома перехрещеними мечами. В середині тризуб, оточений терновим вінцем. На плечах хреста літери UACU (Union des Anciens Combattants Ukrainiens). Значок бронзовий, визолочений з синьою емаллю. Скомпоновано його дуже влучно і він робить просте й приємне вражіння. Проект п. М. Ковальського. Виконання відомої паризької фірми Артюса Бертрана.

У Польщі.

— Рік праці відділу УЦК в Олександрові-Куявському. До складу Управи відділу в минулому році входили пп. Безносюк — голова, Дяченко — секретарь і Маналюк — скарбник.

25 травня мин. року було організовано відділом традиційне свято пам'яті С. Петлюри. Того самого дня відбулося й дитяче свято, на якому були присутніми всі діти української колонії. На цьому святі дітям було роздано дарунки, придбані на засоби, надіслані Головною Управою УЦК.

28 серпня мин. року відбулися загальні збори членів відділу, на яких було ухвалено протест проти прийняття СССР до Ліги Націй.

30 грудня м. р. відбулися загальні збори членів відділу, на яких голова Управи відділу п. Безносюк подав інформації про перебіг III делегатського з'їзду української еміграції в Польщі.

Протягом минулого року у відділі було проведено збірки грошей на Українську Бібліотеку ім. С. Петлюри в Парижі, на Музей Визвольної Боротьби України в Празі й на захоронку для дітей українських емігрантів у Перемишлі.

Відділ УЦК в Олександрові посідає власну книгозбірню, що налічує до 250 книжок, переважно українською мовою. В колонії налічується до 40 дітей. При відділі існує дитячий садок.

Управа відділу опікується тако-ж місцевим українським кладовищем, на впорядкування якого що-року витрачаються значні суми грошей.

— З життя відділу УЦК в Білостоці. 10 березня с. р. відбулися збори членів відділу, присвячені пам'яті Т. Шевченка. Відкрив збори вступною промовою голова відділу полк. Писанюк, а інж. С. Момот змалював становище українського народу за часів Шевченка і провів аналогію з його сучасним становищем під пануванням московських большевиків. Закінчено збори було співом «Заповіту».

31 березня в помешканні відділу відбулося дитяче Шевченківське свято, на якому діти вступали з декламаціями творів поета. Декламували майже всі діти, що відвідують дитячий садок, як і ті, що з огляду на свій вік до садку вже не ходять. Це свято було переглядом успіхів українського виховання дітей у садочку. Багато праці при тому поклав голова відділу полк. Писанюк, як і пані А. Богданова та Л. Габелюкова, що провели з дітьми підготовку до свята. Дитяче свято тако-ж закінчено було співом «Заповіту». Організовано було для дітей і спільний сніданок.

— Панахида по В. Біднову в Білостоці. Білостоцька українська колонія вшанувала пам'ять проф. В. Біднова урочистою панахидою, що відбулася 7 квітня с. р.

Владикою гродненським було дозволено відправити панахиду українською мовою не в місцевому соборі, а лише в каплиці на старому кладовищі, на якому вже багато літ нікого не ховають, де вже давно не відправляється й служб Божих, а лише горобці та вороння порушує тишу старих гушавин. Тут тако-ж останніми роками, в травні місяці, завжди збирається білостоцька українська колонія, щоб помолитись за спокій душі бл. пам. С. Петлюри.

Зібралися в каплиці всі, хто знав покійного В. Біднова, або лише чув про нього. Між присутніми було багато й його учнів. Співав невеличкий хор відділу УЦК під керівництвом п. Сави Мартиню-

ка, диригента місцевого собору. Службу Божу правив учень покійного проф. Біднова — о. Вячеслав Рафальський. В своєму теплому слові о. Рафальський згадав про заслуги бл. пам. Біднова перед рідною церквою й перед Україною.

В Чехословаччині.

— Дар п. А. Маврокордато Музеєві Визвольної Боротьби України. Видатний археолог і музейний організатор, тайний радник п. А. Маврокордато (родом з Миколаїва на Херсонщині, тепер в Тюринії), що працював так багато на археологічних розкопах в південій Україні, передав через п. Є. Вирового для Музею Визвольної Боротьби України кілька цінних музейних річей. Між ними є два річники багато ілюстрованого французького видання з великим числом рідких ілюстрацій з різних українських міст і місцевостей, історичних пам'ятників, церков, будинків і з побутового життя на Україні. Під кожною ілюстрацією є відповідний текст, що подає історичні, етнографічні і різні інші цілком об'єктивні пояснення ілюстрацій і відомості про Україну та українців. Крім того, акварель Гр. Глинки (оригінал) з 1897 р., зята відомого фундатора Музею Української Старовини в Чернігові, В. В. Тарновського, — В. В. Тарновський на лікуванні в Навгаймі за грою в шахи з п. А. Маврокордато, — з батьком якого, Амвр. Пант. Маврокордато, В. В. Тарновський був у великій дружбі до кінця свого життя і що-року разом бували в Навгаймі на лікуванні. Амвр. Пант. Маврокордато широ підтримував В. В. Тарновського в його музейних справах і сам передав багато своїх річей В. В. Тарновському для Музею Української Старовини в Чернігові. Він же й порадив В. В. Тарновському заповісти Музей місту Чернігову, а не лишати його в руках родини. Серед переданих річей є ще фотографія Гр. Глинки, ар-

геологічна мапа давніх поселень на Україні, видання Комісії 6 археологічного з'їзду 1884 р. в Одесі, альбом Одеси, 6 кольорових карток і кілька старих листівок Катеринослава, Київ. Полтави та кольорові репродукції з картин К. Трутовського, А. Ківшенка та М. Карзіна.

— Століття театральної афіші. З нагоди століття однієї театральної афіші трупи Жміовського проф. Д. Антонович мав виклад в Історично-Філологічному Т-ві в Празі. Трупа Жміовського грала в 1831 р. в Житомирі. На основі цієї афіші та різних інших матеріалів (мемуари Кропивницького, Русова, кореспонденції фон-Юнка і т. д.) докладчик висвітлив склад і характер трупи, її репертуар, постать антрепренера і окремих артистів, особливо Янковського.

Театральні афіші мають велике значіння для історії нашого театру. На жаль, на Україні давніше їх не зберігали, так що де-що переховалося лише в поліційних архівах. Треба, щоб принаймні тепер збирали і зберігали все, що може послужити для історика українського театру. Музей Визвольної Боротьби України в Празі має цілий театральномистецький відділ, в якому зібрав уже дуже багатий матеріал. Особливо значною є колекція афіш з часів передвоєнних, воєнних (табори полонених в Німеччині й Австрії) і еміграційні, тако-ж з українських вистав і виступів за океаном (в Канаді, Америці, Аргентині, Бразилії і т. д.). Для поповнення цього відділу Музей просить усіх українців надсилати йому афіші, програми, пресові замітки, фотографії і т. под. матеріали, що можуть послужити для пізнішого історика українського театру.

Адреса Музею : Ukrajinské Museum, Praha - Zizkov, Karlova 14. Czechoslovakia.

— Новий позаочний курс садівництва. Вийшла з друку перша лекція (стор. 14, мал. 5) позаочного курсу садівництва (овочевого та ягідно-

го) УТГІ, що містить в собі : 1) Вступні відомості; 2) типи садів; 3) плекання садових рослин на луках, схилах, при дорогах, то що; 4) поширення садівництва на українських землях. II. Біологічні основи садівництва : основи знатомії та морфології овочевих дерев та ягід, кущів (початок). Автором лекції є інж. агр. А. Гнатівський. Цілий курс садівництва має складатися з 20 лекцій, що мають вийти протягом 6 місяців. Курс буде мати багато малюнків. Плата за навчання з підручником — 80 кч. (самий підручник — 60 кч.) Впис курсантів продовжується. Звертатися на адресу: Ukrajinsky Technicko-Hospodarsky Institut. P o d é b r a d u . Tchecoslovaquie.

— Позаочні курси пасічництва УТГІ вступили в другий рік свого існування. Вийшло з друку 14 лекц. (238 ст. в 4-) з 164 мал. Такса 70 кч. з підручн. Курси виглядали зацікавлення не лише серед українських, але й серед білоруських пасічників. Впис курсантів продовжується. Звертатися на адресу: Ukrajinsky Technicko-Hospodarsky Institut. P o d é b r a d u . Tchecoslovaquie.

Передсоборове зібрання.

13 й 14 травня с. р. відбулося у Вагшаві Передсоборове Зібрання — установа, що має підготувати матеріал для Праць Генерального Ссбогу Православної Церкви у Псльщі.

Головою Передсоборового Зібрання є митрополит Вагшавський і всієї Польщі Дионисій, на заступника голови обрано проф. О. Лстоцького.

Періодичні видання СССР в 1935 р.

Згідно з покажчиком «Международной Книги» на 1935 р., в цьому році виходить в СССР періодичних органів: російською мовою — 666, українською мовою — 79. Розпреділяються ці видання по періодичності виходу так:

Органів російською мовою від 300 до 360 чисел річно — 69; від 100 до 300 — 14; 60 до 100 — 9; 24 до 60 — 3; 1 до 24 — 571.

Органів українською мовою від 300 до 360 чисел річно — 10; від 100 до 360 — 3; 60 до 100 — 4; 24 до 60 — 1; 1 до 24 — 61.

Навіть без коментарів з наведених цифр видно, що національною формою й соціалістичним змістом большевицька культура втрачає українські гроші на московську пресу.

3 життя українців в Парагваю.

Один із членів Т-ва б. Вояків Армії УНР у Франції виїхав в середині минулого року до Парагваю на власний кошт і перебуває з родиною біля Енкарнаціона. Пише він таке:

«За сім місяців вдалося мені зняти лісна площі в 2 з половиною гектара, поставив солідну хатину і завів дрібне господарство. На здоров'ю почуваю себе значно краще, ніж у Франції. Зараз почали дбати і про громадське життя, бо українців є тут досить. Будуємо зараз школу та громадський будинок. Колонія тут українська велика та є багато дітей шкільного віку. Зараз велика потреба, по-перше, буде в підручниках. Крім того, бракує нам преси і літератури, живемо тут ніби Робінзони, нічого не знаємо, що діється на світі. Дякувати будемо за надсилку всього, що є читати українською мовою. Одна біда, що валюта наша (тутешня) низька, так що висилати її нема рації, а висилати багато не в стані ми. На загал скажу, що хто хоче їхати сюди та не боїться брудної чорної роботи та жити поки-що без всякого комфорту, — то може їхати, поки не пізно, коли є на влаштування тут гроші».

Боротьба з большевиками в Канаді.

Московська провокація у формі большевизму затруїла і частину українських робітників

у Канаді. Московські агенти, на гроші, здерті з українських селян, позакладали її у нас свої потворні організації, завдякним яких було руйнувати український рух у Канаді, що б легше було виголоджувати українських селян і робітників на Україні. Але ця їхня робота продовжувалася не довго. Люде скоро розкусили їхні брехні, зрозуміли, якої всни співають і за чий гроші. Почався відворот. Уже в багатьох місцевостях полищалися лише самі платні агенти без «народу». Один з сильних ударів нанесено большевикам українською організацією у Ванкувері. Довго дурили там большевицьких українських робітників, аж нарешті догратися до того, що самі робітники одсахнулися від них. 10 березня с. р. в тім місті було влаштовано контрадикційний мітинг, на якому забрели слово від українських національних організацій п. п. Мельник та Щербак, а од большевицьких — Душиницький та Нерес. Вибрані обома сторонами судді розсудили, що перемогли речники українських національних організацій і що большевицька організація не є українською, але московською агентурою. Ця подія, крім того, що знищила большевиків у цій Ванкуверській околиці, показує, що проти большевиків у Канаді серед українців почалася серйозна й рішуча боротьба. В цій боротьбі особливу заслугу мають наддніпрянці, бо всни знають обставини й уміють збивати негідні інсинуації большевицьких агентів, що дуже часто розказують галичанам несотворені дурниці, а ті не уявляють собі, що і як, або спителечені Панейзами вірять навіть таким дурницям, як тому, що Петлюра «це була велика Катеринославська поміщиця». Треба ще тут сказати, що боротьба з большевиками у Канаді була б ще легшою, як би українці в Канаді не були поділені. Большевики тут появилися, як появляється плісень в закритому льосі. Дивно було б навіть, як би в атмосфері москвофільської пропаганди Петрушевича й

Скоропадського не появилася ще третя квітка — большевизм. І вона появилася, але не надовго. Пережили ми Петрушевича і Скоропадського — переживемо і большевизм, і в Канаді викристалізується тверда українська ідеологія, яка з певністю підіпре гігантську боротьбу, яку провадить український народ за свою державу над Дніпром.

Н. Ш.

Хто був автором «Історії Русовъ»?

Це питання належить до найскладніших в українській історіографії. Воно має вже багату літературу. Нову спробу розв'язати його зробив у своїй праці проф. А. Яковлів. На основі докладної аналізи об'єктивних і суб'єктивних даних що-до авторства названих досі кандидатів, проф. Яковлів відкидає цілком можливість авторства Г. Кониського, Григорія і Василя Полетик (кожного зокрема і обох разом) і висловлюється за авторство кн. О. А. Безбородька, можливість авторства якого припустив перед кількома роками П. Клепацький. Як доводить проф. Яковлів, мова й термінологія О. Безбородька та сама, що й в автора «Історії Русовъ»; як в «Історії Русовъ», так і в писаннях О. Безбородька попадаються часто тексти з Св. Письма і українські народні вирази; і в того й другого спільна ненависть до Теплова, почасти до Розумовського, натомість доброзичливість до Румянцевих і ще деякі дрібніші подрібності, (як слово «русьянки», добра обізнаність в міжнародніх відносинах і старшинських настроях і т. д.). На думку проф. Яковлева, кн. Безбородько написав «Історію Русовъ» на основі літопису В. Рубана десь при кінці 90-х років XVIII ст. В Кр. Літопису Рубана Безбородько написав, що історія України закінчується в 1769 р., а далі вже йде спільна історія Росії. Цим пояснюється, що й «Історія Русовъ» закінчується р. 1769. Самого кн. Безбородька проф. Яковлів харак-

теризує, як українського патріота, чужого Росії.

Праця проф. Яковлева, прочитана в Історично-Філологічному Т-ві, викликала оживлену дискусію. Всі згідно признали велику цінність критичної частини цієї праці, що-ж до кандидатури кн. Безбородька в автори «Історії Русовъ», то Д. Дорощенко признав його шанси не більшими від Полетиковських; Д. Антонович, не виключаючи можливості авторства Безбородька, скептично поставився до можливості висвітлення цього питання взагалі; П. Феденко, Ф. Слюсаренко і Л. Білецький вважають, що гіпотеза про авторство кн. Безбородька можлива й що Безбородько з усіх кандидатів представляється найпевнішим; С. Наріжний висловився рішуче проти цього погляду, вважаючи недоведеним, що О. А. Безбородько міг написати такий твір, як «Історія Русовъ». В дискусії було подано багато уваг що-до дослідження цього цікавого питання взагалі (про потребу аналізу стилістичної, місцевісної, про ціль написання «Історії Русовъ» і т. ин.).

Бібліографія.

— Зенон Стефанів. «Українські збройні сили» 1917-1921. Воєнно-історичний нарис. Частина I. Коломия, 1935. Стор. 123 з ілюстраціями, in 16-0.

В історії української новітньої державности, без сумніву, перше місце належить українському війську. Але як це не дивно, в нашій історичній літературі питання про організацію збройної сили української і її бойову чинність належать до найменш розроблених. Що правда, чимало в цьому напрямку зробили томи «Табору», «За Державність», праці Українського Воєнно-Історичного Т-ва, «Літопис Червоної Калини», розкидано чимало статей на ці теми і в пресі загальній, подано багато матеріялу в споминах, а Український Науковий Інститут у

Варшаві дав цінну збірку матеріалів про кампанію 1920 року і заповів інші праці в цьому напрямку.

Не можна сказати, щоб у нас бракувало інтересу до цих питань, але видно не вистачає систематичности в їх розробленні, не скупчена вона в одному центрі, бракує на те й матеріяльних засобів.

Саме останніми місяцями паралельно й одночасно маємо ми дві спроби заповнити цю прогалину. Одна мовою французькою, друга — українською.

В паризькому журналі «Прометей» з лютого місяця почато друком низку статей ген. шт. ген.-хор. О. Удовиченка під заголовком «Українська Армія», що має на меті подати коротку історію організації наших збройних сил і спинитися докладніше на бойових чинах нашої армії.

А в Коломій видавництво «Наша Слава» випустила книжечку, що її заголовок наведено вгорі.

Книжка та має такий зміст: Вступ, що подає побіжний огляд історії українського війська за давніх часів, далі: Творення української збройної сили за Центральної Ради, перша війна Української Республіки з совітською Московщиною, організування війська за гетьманату.

Книжку оздоблено низкою ілюстрацій, старанно зібраних, але, на жаль, через малий розмір і папір не завжди виразних. Додано до книжки і покажчик літератури. Не спинятимемося на ньому, поки не вийде друга частина, в якій може поповнено буде ті прогалини, що помітно вже на перше око.

Сам автор «вповні свідомий, що цей нарис ще має багато недостає». Обговорення його одкладаємо до закінчення видацї.

А цими словами хотіли ми тільки привітати щасливу ініціативу п. Стефанова, привернути увагу читачів до цієї цікавої спроби й побажати авторові як найшвидше закінчити свою працю, що може прислужитися до висвітлення і популяризації нашої воєнної історії найновішого часу.

В. П.

— III — Український статистичний річник Українського Економічного Бюро в Варшаві на рік 1935.

Українське Економічне Бюро в Варшаві, організація аполітична, суспільна й незаробкова, видає вже свій III річник. Зміст річника, що становить цілість, є далішим продовженням I і II річника.

Зміст III річника: 1) Людність і територія, 2) Сільське господарство, 3) Гірництво і промисловість, 4) Торговля і комунікація, 5) Політична і культурна статистика, 6) Покажчик української культури, 7) Miscellanea, 8) Мапа України.

Читач знайде в ньому у приступній формі всі відомості про Україну із усіх ділянок народнього господарства. Видавництво поставило собі завданням створення вірної української статистики.

Річник подає по-над 2000 адрес чільних українських установ та головніших органів української преси в цілому світі.

На підставі анкети, переведеної УЕБ по-між нашим громадянством і установами, прийшло до невеликої реорганізації цього видавництва. Річник буде називатися статистичний і поьялятиметься у світ на початку квітня кожного року, для того, щоб мати можливість використати всі відомості і матеріяли за минулий рік (тепер 1934).

Річник редагують: проф. В. Кубійович, ред. Л. Лукасевич і ред. Е. Чехович, при співробітництві пп. Андрієвського Д. (Брюсель), Бовшика В. (Перемишль), Герича Д. (Вінніпер), Дибенка В. (Луцьке), Жука А. (Львів), Зленка П. (Прага), Іваниса В. (Прага), Кабарівського Б. (Львів), Кисілевського В. (Лондон), Кожевнікова П. (Берлін), Косенка І. (Париж), Маслова П. (Варшава), Окпиша В. (Данцір), Сірополка С. (Прага), Снегара Г. (Шікаго), Свишевського Е. (Холм), Смаль-Стоцького Н. (Рим).

— Н. Лівницька-Холодна. «Вогонь і Попіл». Вид. «Варяг», Варшава, 1934. ст. 68 ін 16-о.

Невелика, гаю видана, з окладникою Петра Холодного. книжка вішів молодой і талановитой нашої поетеси Наталії Лівницькой-Холодної.

Віші обточені, підібрані з смаком, — одрєнені хвилинки життя, — творять одну цілість в книжці. Зміст — чиста лірика. чиста, як кришталь. Мінлива в настроях, шира і безпосередня у вияві, легко і просто вона лєтьєся, як струмок. Брак місця не дозволяє спинитися довше над цією книжкою, такою приємною і пахучою. Одначе одмітимо найголовніше.

Лєйт-мотив книжки:

Мати, коханка, сестра,
Віж на дружина твоя.
Мудрість так каже стара,
Буду такою і я».

І при тому ніякої претенціозности, і ніякої еквілібристики, що нею так повні сучасні, так звані, «модєрні» поетки:

«Ти хотів в мені бачити «вампа».
Але я лиш маленька жінка».

або

«Але я — дитина і жінка.
І так близько від мене гріх!»

Хто знає Наталію Лівницьку-Холодну здавна, як поетесу, не може не пошкодувати, що в цю книжку не попали ані попередні, ані пізніші (хоч би і вже друковані) твори, в яких вона, одходячи від чистої лірики, берє ширшу тематику і виявляє свою індивідуальність значно більше. Од книжки лишається вражіння, що поетеса хоче цією книжкою ніби навмисне підкрєслити скрємність і ховає ті зльоти і пориви, які приєсуші її душі. З окрема її твори, що торкалися тем ширших, національних, не знайшли місця в цій книжці, а це таки шкода. Є лише один віш, що більш-менш трактує наше недавнє минуле: «О, забудь мені гнівне слово», написаний легко і стисло. Як добре схоплено, націкклад:

«Як багато було там Бога,
В кожнім серці і в кожній хаті».

Форма проста й прозора. Книжка читається легко, особливо хвилинки життя буденного і непомітного (Червоніють калини в вазі»). Видна глибина і велика чутливість.

Побажасмо-ж появи дєльшой книжки, і більшого виявлення багатой індивідуальности.

М. Ковальський.

— Іван Зубенко. Фатум. Повість із 1917-1920 рр. Коломия, 1934. Накладом видавництва «Ока». 136 сторінок ін 8-о. Ціну не годано.

Як і в повісті «Галина», автор обрав за тему сюжет на тлі подій на Україні в роках 1917-1920. Коли в Галині» торкнувся автор проблеми найвишой жертви для української ідеї, у «Фатумі» автор представляє шкідливість ріжнснацієнального подружжа для тих українців, що не відрізняються сильним характером, як і взагалі осуджує слабохарактерність у боротьбі за національне визволення.

Роман полковника української армії з молодого багатого жидівкою, що потім із ідейних міркувань стала комуністкою й було навіть черкесткою під іменем «Роза», розгортається в період визвольних змагань українського народу за державність. Українсько-совітська війна, що ведеться в тяжких для України умовах, вимагає напруження всіх живих сил народу, виявлення окремими одиницями максимуму енергії, що до де-якої міри могло б заповнити ті прогалини, що виявилися з причини національної неспівомости багатьох з тих, що мусіли б так-ж стати на захист рідного краю, але злишилися пасивними. В цих обставинах особливо енергійними, непохитними й твердими мають бути начальники й вожді, на яких лежить важка відповідальність за долю батьківщини.

Щоб підкрєслити це, автор «Фатума» вивів у своїй повісті негач-

тивний тип командира полку, полковника, слабій характер якого, — свідомого українця, але не твердого й не рішучого в чинах, не здібного кожної хвили принести все в жертву ідеї та все змести, що стоїть на дорозі й на перешкоді до зреалізування цієї ідеї, — приводить до шкод українській армії, а тим самим і справі визвольної української боротьби.

Цю слабохарактерність автор засуджує, засуджує й героя своєї повісті, згаданого полковника, і засуджує на смерть, яку він сам собі зпричиняє, зрозумівши свої хиби: він виїжджає сам назустріч большевицькій розвідці, щоб згинути від ворожих куль.

В повісті є місце, коли полковник знає про зв'язки своєї жінки з чекістами і з любови до неї нічого не робить, щоб у свій час ці зносини обірвати й оберегти свою армію від небезпеки. В другому місці, коли між захопленими українською армією чекістами опиняється його жінка, — з якою він уже був розійшося, й яка вже стала чекісткою «Розою», — він, як командир військової частини, не підписує смертного присуду, вивезеного полемим судом як «Роза», так і двом її товаришам — жидкам, що розстрілювали були українських патріотів. І знову із-за любови до своєї бувшої жінки, яку любити не переставав, він усіх трьох потаємно звільняє й дає їм можливість утікати — напевно для того, щоб вони дали, доставивши до большевиків, розстрілювали українців.

Автор устами Батенюка, що в повісті осуджує поведінку полковника, так говорить про тих, тип яких представлено в особі полковника: «Гріхи є ріжні... Цей не до прощення! На кожнім кроці це бачите: цей зраджує Україну для жінки, той для прекрасних партійних, соціалістичних гасел, хоч би ці гасла виходили від партії ворожих нам народів, ще інші за почесі, що їх іщють їм таки-ж вороги... А кожний зраджує ідейно! Що більше: навіть не вважає, що зраджує, тільки «чесно» посту-

пає! Страшний фатум завис над Україною!» (стор. 132-133).

А полковник так характеризує врешті сам себе перед своєю загибеллю: «Зрадник... — товглася думка: — Себелюб, слабохарактерник, слимак... Так, так... не нам будувати... не нам... Власними руками повинен був би задушити її ще тоді... як зрадила плани наші в В... А я? Кохаю... і тепер ще кохаю...» І далі: «Винен... кожний за себе відповідає. Ти повинен бути з криці... без жалю... без сентименту... Служити треба одній ідеї... їй усе приносити в жертву... Боротьба компромісу не знає...»

Компроміс читається з інтересом і зміст її цікавий; можна цю книжку рекомендувати для наших книгозбірень.

С.

Із старих книжок.

— Bibliothèque Slave Elzévirienne. S l a v u D e r a . Choix de poésies slaves recueillies par Adolphet d'Avril. Avec le portrait de Chevchenko et la fondation de Ravanitza. Paris. Ernest Leroux, éditeur, 28, rue Bonaparte, 1896. Сучасна ціна 40 фр.

Із 166 сторінок збірничка — 50 присвячено Україні під такими заголовками: «Природа й люде», «Поезія», «Життя Тараса Шевченка, розказане ним самим», «Оповідання Бронислава Зелеського», «Творчість Шевченка». Автор дає тако-ж переклад «Гамелії».

Книжка дуже добре надається для французького читача, що хотів би познайомитися з правдивим поетичним і національним образом Т. Шевченка.

Листи до Редакції.

I.

Високоповажний Пене Редактор е!

Дозвольте мені ним принести як найширшу подяку Редакції Вашого журу нєду за ласкаве вміщення оголошень та друк літучок для Української Дитячої Школи в Парижі.

Кїм того, дозвольте мені за

посередництвом Вашого жуналу висловити від імени школи сердечну подяку всім, хто вшанував своєю присутністю дитяче свято і тим спричинився до його успіху.

Окрема, як найбільша подяка належить пані Косенковій з донькою за велику й ширю допомогу в улаштуванні свята, п. отцеві прот. І. Бриндзанові та п. Ковальському і паніям Плевако, Зиминій, Горлевській, Маломужевій з донькою — за ширю допомоги й працю в буфеті та дарунки для дітей. Сердечне спасибі за дарунки дітям до буфету паніям Прокоповичевій, Шулгиновій, Чехівській, Половиковій, Єремівській, Курчинській, Ру, Ковальській, Майбородовій, Мацаковій, Горленковій, Кузнецовій і Очеретній та пп. — ген. Удовиченкові й Топольському, як тако-ж усім тим, хто не подав свого імени.

Велика подяка всім батькам за їх допомогу в підготовчій праці до дитячого свята, як рівно-ж паннам Мартинюківні та Вержбицькій і пп. Бахтину, Редьці, Солонареви, Лазаркевичеві, Курманському, Шпаківському, Топольському, Очеретному, Горолюкові та Могилівському. Панству Курчинським велика подяка за випозичення українських костюмів.

Прощу Вас, Пане Редакторе, прийняти вислови моєї правдивої пошани

О. Г о р а ї н о в а .

II

Високоповажаний Пане Редакторе!

Маю шану просити не відмовити вмістити на сторінках Вашого органу моє пояснення.

Майже від двох уже років справа замордування бл. пам. полковника генерального штабу Української Армії Юрія Отмарштейна стала предметом публічного обговорення як у пресі, так і в особніх працях, при чому всі автори не раз згадували і моє прізвище з нагоди тих чи інших

обставин і умов цього злочину, що й сьогодні ще незвичайно хвилює все українське вояцтво, а особливо його старшину.

Оця обставина, як рівно-ж і те, що під час замордування небіжчика я був начальником військової групи інтернованих табору в Щепіорно, примушують мене забрати голос в справі тих фактів, що різними авторами подано та кожним на свій кшталт освітлено в їхніх працях.

Не для того, щоб догодити тому чи іншому авторові, а виключно для того, щоб подати правдиві факти, що твердо залишилися в моїй пам'яті від тої сумної події 2 травня 1922 року, для того, щоб сказати саму лише правду, беруся я до пера.

А спливаю я тільки на головних, мені відомих фактах.

1) Полковник Ю. Отмарштейн прибув до Щепіорнівського табору, пригадую собі, 29 квітня 1922 року. Вступивши до нашого табору, відвідав насамперед мене. Він знав, що я був начальником військової групи інтернованих у Щепіорні. Для старшин це було природнього річчю і то тям більше, що Отмарштейн мав пробути в таборі де-кільки днів, а це вимагало урегулювання багатьох, суто практичних питань, зв'язаних з довгим перебуванням в таборі, як от, наприклад, помешкання й т. д... Хто-ж як не начальник табору мав обов'язок такі справи урегулювати?

Тільки по тому підпли ми разом з полковником Отмарштейном до полковника Р. Сушка, що мав своє помешкання на протилежному кінці табору.

Отже помиляється полк. Р. Сушко, коли в своїй книзі — «Хто вбив полковника Отмарштейна» на стор. 10 пише, ніби-то полк. Отмарштейн насамперед з'явився у нього, а потому «негайно відвідав» мене.

2) Перше питання, яке, в зв'язку з перебуванням Отмарштейна в таборі, довелося мені негайно вирішити, це була справа помешкання. Тому негайно, як тільки Отмарштейн вступив до мене, я послав свого джуру до сотника

С. Гудвіла з метою примістити Отмарштейна в помешканні останнього. Там і жив він увесь час свого перебування в таборі. Барак, де жив Гудвіл, знаходився на значній віддалі від помешкання Р. Сушка, і помешкання першого не належало Сушкові, а знаходилося у виключному розпорядженні сот. Гудвіла.

Ото-ж помиляються панове Сушко і Рогозний — перший, коли на стор. 10-11 своєї згаданої книги пише, що Отмарштейн «згемшак» у нього, а другий, коли на стор. 597 своєї статті «До тайни вбивства Ю. В. Отмарштейна» («Самостійна Думка» ч. 7 — 8, 1934 р.), — наводячи не пра в д и в е свідомство сот. Гудвіла, наче-б то Гудвілове помешкання належало Сушкові.

3) Коли ми з Отмарштейном прийшли, як я вже сказав, увечері 29 квітня до Сушка, то перебули в помешканні останнього тільки декільки минут, а по тому я і Сушко відправили Отмарштейна до Гудвілового помешкання на ніч. Прийшовши туди, Отмарштейн одразу-ж ліг до ліжка, бо почував себе змученим дорогою і тому ми пішли кожен до себе додому.

Таким чином не відповідає правді, коли Сушко в своїй праці на стор. 12-13 оповідає, що наче-то того самого вечера 29 квітня він, Сушко, мав довгу розмову з Отмарштейном.

4) Отмарштейн під час свого перебування в Щепіорнівському таборі що-дня дуже багато часу проводив у помешканні Сушка. Із слів Сушка знаю, що там багато писалося. Але, що саме писалося, того я на власні очі не бачив та власними вухами не чув, бо я під час того писання ніколи присутнім не був.

Ото-ж дуже розминувся Сушко з правдою, коли писав у своїй книзі на стор. 14 буцім-то я приймав участь у якомусь спільному диктаті Отмарштейнові.

5) Отмарштейна вбито вночі з 2 на 3 травня. Вранці того 3 травня я з Сушком оглядав ті

частини таборового терену, що знаходилися коло місця знаходу трупа небіжчика.

Але абсолютно не відповідає дійсності, коли Сушко на стор. 23 пише, що він зробив під час того нашого огляду несподівану знахідку», с. т. знайшов подорожню тербу Отмарштейна, грисипну землею, бо фактично знайшов тербу сотник К. Міхнович.

6) Дізнавшись про згемшкування Отмарштейна, ми, з ініціативи полкружка Сушків, вирішили делікатно повідомити вдову, що жила у Львові, про неглу смерть її чоловіка. Дружина Сушка зявила про свою згоду виконати цю місію та для цього поїхати до Львова.

А що виїзд Сушкової з табору до Львова — на підставі звичайної перепустки не відно було інтересу: ним залишати тербу для далекної подорожі — вимагав спеціального дозволу польської влади, тому подалися ми з Сушком до комісара Калішського та Щепіорнівського таборів п. Щепанського, щоб такого дозволу добути.

Але п. Щепанський рішуче відмовився видати такий дозвіл та загрозив ще й покарати пані Сушкову, коли вона виїде до Львова самовільно.

Однак пані Сушкова того-ж 3 травня виїхала до Львова незалежно.

Ото-ж панове Сушко і Рогозний допустилися великої неправди — перший, коли пише на стор. 22 своєї книги, наче-б то я «добув дозвіл на виїзд» його дружині до Львова, а другий, — що, до речі сказати, не був присутнім при нашій з Сушком розмові з комісаром Щепанським про дозвіл, — коли у згаданій своїй праці на стор. 604 пише, ніби-то ми з Сушком прохали комісара видати пані Сушківій безплатний документ подорожі.

7) Вся старшина Щепіорнівського табору виявила надзвичайний інтерес до висвітлення справи злочину та до викриття справдішнього убійника полк. Отмар-

штейна, силкуючися допомогти органам слідчої влади польської (слідчий судья п. Зальцберг) та української (військовий слідчий В. Дем'яненко) в їхніх розслідуваннях, бо тільки вона мала змогу досягти чогось позитивного для висвітлення злочину.

Ото-ж, не тільки було не доцільно звертатися, але зні я сам, ані спільно з п. Сушко не зверталися до інспектора Української Армії генерала О. Удовиченка з доповіддю по справі замордування полк. Отмарштейна, як то пише п. Сушко на стор. 48 своєї книги, бо — це-ж кожному ясно було — генерал Удовиченко не був в стані нічого в тій справі зробити.

8) Оповідючи в своїй книзі про свою розмову з полковником М. Чеботаревим, п. Сушко заявляє на стор. 44 тої самої книги, що внаслідок тої розмови, ніби-то підслуханої двома українськими старшинами, він зголосив мені якусь-то «довірочну пропозицію».

Це змушує мене заявити категорично, що п. Сушко ніякої пропозиції, яка-б то з його розмови з полк. Чеботаревим випливала, мені не докладав.

9) В своїй книзі «Невдала реабілітація Сушка-убійника», полковник М. Чеботарів на стор. 28 звертається з докором-запитанням, заадресованим до мене. «Чому я не дав» Отмарштейнові своїх коней, щоб він мав змогу без труднощів виїхати з табору до ст. Скальмержиці.

Спростовуючи цей, захований в запитанні, докір, заявляю, що я не тільки не відмовлявся дати полк. Отмарштейнові своїх коней, але навпаки сам їх запропонував йому, що Отмарштейн від тих коней відмовився, пояснивши свою відмову тим, що п. Сушко виведе його з табору крізь північну дірку в таборній дратвіній огорожі.

10) Того самого 1922 року Сушко втік з Шеніорнівського табору та виїхав за кордон Польщі. Про самий факт втечі дізнався я по його доповідні, що сталося на-

прикінці вересня, збо на початку жовтня. Таким чином, Сушко пише явну неправду на стор. 53 своєї книги, наче-б то він, у порозумінні із своїм начальником, с. т. зі мною виїхав нелегально за кордон.

11) Наразті сотник Рогозний на стор. 573 своєї праці наводить «факт», що має кинути недобре світло на Головного Отамана бл. пам'яті Симона Петлюру.

Оповідючи про «Громаду Старшин 6 дивізії», він пише:

«Вироблений Статут Громади Старшин» був поданий командирові дивізії генерального штабу ген.-хор. Безручкові, а він пропонував той статут на затвердження Головному Отаманові Петлюрі. Головний Отаман статуту не затвердив і категорично наказав «Громаду» розв'язати».

Сотник Рогозний сказав неправду.

А правдою є те, що «Статут» Громади затвердив я, Головному Отаманові я того статуту не передавав на затвердження і Головний Отаман ані не забороняв організувати «Громаду», ані не наказував розв'язати її.

М. Безручко.

23 квітня 1935 р.
Варшава.

III

Вельмишановний Пане Редакторе!

Прошу вас не відмовити видрукувати у вашому цінному часопису наступну мою заяву.

З листа п. полк. Орел-Гальчевського, видрукованого в ч. 12 з 24 березня с. р. тижневика «Тризуб», я довідався, що сотн. Рогозний замішав мене в справу вбивства покійного полк. Отмарштейна. Розшукав я брошуру сотн. Рогозного, прочитав її і не можу вийти з дива, як може старшина української армії кидати такі нікчемні й безпідставні обвинувачення на чесних людей. Сотн. Рогозний закидає мені, що я по вбивстві полк. Отмарштейна зник несподівано

з табору, як співучасник убивства. Свідчуся Богом, що з табору виїхав я тільки літом 1923 р., коли то я під проводом п. полк. Орел-Гальчевського пішов на повстання на Україну. Не нахожу слів, щоби нап'ятувати це поводження сотн. Rogozного, який, щоб оборонити п. Сушка, кидає страшні, безпідставні закиди проти полк. Чоботарева, проти мене, проти покійного Кравця і бувшого мого товариша Байдака.

З висловами правдивої до вас пошани хорунжий Армії УНР

Б о р и с Л и х о ш в а .

IV

Ми, вояки Охорони Головного Отамана, прочитавши статтю п. сотн. Г. Rogozного, вміщену в чернівецькій «Самостійній Думці» за минулий рік, стверджуємо що коли в 1928 році приїздив до Франції наш колишній командир п. полк. Чоботарів, то нам дуже захотілося з ним побачитися, і з нашого доручення бунч. Артемії Білобровець поїхав до нашого бувшого командира до Парижа запросити його до нас. Не нам полковник назначив місце побачення з ним, а це ми самі визначили те місце і самі привезли туди нашого командира зовсім не кривуючися, одверто, а не «потихенько».

Три дні гостив у нас полк. Чоботарів, а потім усі ми серед білого дня проважали п. полковника на двірець і він виїхав до Парижа.

Потім це ми, козак Охорони, сталися й оплатили кошти подорожжі до нас п. полковника та його перебування по-за Парижем, а не те, щоб він давав нам гроші та ставив могоричі, як то пише сотн. Rogozний.

Ніяких розмов про передплату «Народної Волі» при тому побаченні не було, не було розмов про якісь шпигунські нам доручення. Розмовляв з нами п. полковник, як улюблений командир із своїми, дорогими йому, козаками. А в тих своїх розмовах п. полковник, як це він робив і дав-

ніше, знайомив нас із становищем української справи в світі, закликав до дальшої боротьби за незалежність під прапорами, з якими ми вийшли з України.

Хочемо ще сказати, що ніколи п. полковник не був із нами за панібрата, гле ставився до нас добре, так само, як і ми до нього, справді, листувалися з ним, як і він нам писав, і ми його не залишили і залишати не збираємося.

Пребагато всякої неправди накопичив п. сотн. Rogozний у тій своїй статті. От, наприклад, пише він, що ніби хор. Кравець завжди спав коло п. полк. Чоботарева. Не було й не могло того бути, бо п. полковник Чоботарів, як людина сімейна та вищої ранги, мешкав у селі Носкові, а хор. Кравець завжди жив у таборі, де й ми всі жили, в помешканні старшин Охорони Головного Отамана.

Б і л о б р о в е ц ь Артемії,
В и н н и ц ь к и й Микола,
С і д л е р Сергій,
С е м е н е н к о Гордій,
Д о в г і в .

V

Управа Товариства б. Вояків Армії Української Народної Республіки в Польщі, дізнавшись про зміст статті полковника Мурашка: «Fortes creantur fortibus et bonis», що була вміщена в ч. 9 (99) «Хліборобського Шляху», ласкаво просить вас, пане редакторе, вмістити на сторінках вашого журналу наш протест проти інсинуацій, кинутих у тій статті на адресу двох наших визначних вояків: ген.-штабу ген. М. Безручка та ген.-штабу ген.-хор. О. Удовиченка.

Управа Товариства добре поінформована в тім, що в часи визвольної боротьби до гостинної Армії УНР пришилося чимало «подорожніх» людей, так би мовити, «лицарів» на час, типу колишніх лядскнехтів-«побратимів», що нічого спільного з борцями за незалежність не мали, а тільки вичікували слухного

часу, щоб копнути тих, хто своїми героїчними чинами склав величні й найкращі сторінки української збройної боротьби. Заліцаючи до категорії згаданих вояків пана Мурашка, Управа Т-ва не звернула б на його виступ уваги, колиб автор до свого прізвища не додав: «полковник У. А.» Не лише полковник, але ж звичайний підстаршина мусить знати, що в своїх докладах мусить бути точним, правдивим і чесним. Ні одна в світі армія не дозволяє своєму воякові оперувати інсинуаціями та наклепами, подібними до тих, що їх так безпідставно й безоглядно розкидає в своїй статті полковник Мурашко.

В імені правди й за відповідальністю всіх членів Т-ва, Управа стверджує, що:

1. Ген. штабу ген.-хср. М. Безручко нічого на еміграції від свого уряду не дістає, що свій шматок хліба дістає за мазольну працю й на ній позбувся здоров'я, однак німечий продовжує повнити функції нашої національної організаційної справи.

2. Ген. шт. ген.-хор. О. Удовиченко 1924 року примушений був «ради шматка хліба» виїхати до Франції в постаті звичайного робітника; там довший час

працював на заводах і лише з часом покликаний був самим вояцтвом до національної організаційної праці у Франції. В означеній гадузі працює він і сьогодні в Парижі на запроцьовані гроші.

Управа Товариства не має слів для вислову своєї огиди до ганебного припущення полковника Мурашка, так зухвало кинутого ним на адресу двох заслужених вождів Української Армії, що у визвольній боротьбі багато разів наражали своє життя на жахливі небезпеки, припущення, що ідейна національна праця двох генералів та їхня вірність прапорам, під якими вони провадили вояцтво на смерть, ніби базувалась і базується на матеріяльній залежності від уряду УНР.

Подібне матеріялістично-сервілістичне трактування нашого вояцтва та його ідеології з боку полковника Мурашка яскраво свідчить, якими нитками зшитий політичний світогляд цього еміграційного апологета гетьманства.

Просимо прийняти від нас за певнення в глибокій пошані

Управа Товариства.

Нові книжки й журнали.

— Тарас Шевченко. Твори, том XI. Листи. Варшава—Львів, 1935. Видання Українського Наукового Інституту у Варшаві. Третій з черги том повного шістьнадцятитомового видання творів поета.

— Наша Культура, науково-літературний місячник. Кн. 1, квітень 1935. Варшава.

— Вісти Музею Визвольної Боротьби України. Ч. 8, квітень 1935. Прага.

— III Український статистичний річник. Видання Українського Економічного Бюро в Варшаві на рік 1935. Англійські пояснення до таблиць. Мапа України, стор. 288 in 16.

— Вісти Українського Технічно-Господарського інституту позаочного навчання при Українській Господарській Академії в ЧСР. Ч. 1, 15 квітня 1935. 16 стор. in 4.

— Юрій Липа. Бій за українську літературу. Видання «Народного Стягу». 1935. 152 стор. in 8-о.

— Шлях Нації, місячник української національної політики і громадського життя. Ч. I, Львів, 1 травня 1935.

— За Незалежність, ч. 6, травень 1935. Бюлетень Геловної Управи Українського Центрального Комітету в Польщі.

- Дзвони, літературно-науковий журнал, ч. 4, 1935. Львів.
— Петро Зленко. Зимовий Похід. Матеріяли для бібліографічного покажчика. Прага, 1935. Стор. 16 in 16.
— Український Сокіл, часопис Союзу Українського Соціалістичного Закордоном. Ч. 4-5 (11), квітень-травень 1935 р. Прага.
— Bulletin du Bureau de Presse Ukrainien, No 7 (148). Париж.
— Information Hebdomadaire du Département de publicité du Ministère des affaires étrangères Etats-Unis Mexicains. No 17, 5 avril, 1935.
-
-

Нарід — собі!

За технічно-господарську освіту — За Українську Політехнику!

Ніхто мабуть не буде заперечувати, що розвиток на українським ґрунті економічних і технічних наук та підготовка освічених національних фахівців стоїть у тісному зв'язку з існуванням Української Політехники. Цією політехнікою стала у нас Українська Господарська Академія в Подєбрадах. Академія була створена українськими силами, але утримувалася вона десять літ виключно на кошти Чехословацької республіки. По десятих роках забезпечення дальшого існування своєї політехники мусіло українське громадянство взяти на себе.

З цього моменту ідея Української Політехники на власні національні кошти стала гаслом чину. Для фінансування політехники було створено окрему організацію — Товариство Прихильників Української Господарської Академії. До цього Товариства вступили сотні окремих осіб і десятки об'єднань, в тім числі майже всі наші центральні краєві установи й організації. Цим був створений фінансовий фундамент для продовження навчальної діяльності Академії в таких нових її формах, які відповідали б розмірам зібраних фінансових засобів і можливостям студій української молоді в добі господарської скрути. При Академії в 1932 р. було засновано Технічно-Господарський Інститут позаочного навчання.

Нині реальною основою в будівництві національної політехники власним коштом і є цей Український Технічно-Господарський Інститут. Він є прямим спадкоємцем витвореної багаторічної чинністю Української Господарської Академії високошкільної традиції і провадить свою навчальну діяльність як висока школа позаочних студій, аж доки не буде змоги перейти на рідні землі та відновити рівнобіжно авдиторне навчання.

Технічно-Господарський Інститут в Подєбрадах, ця наша позаочна політехніка, закінчує вже 3-ій рік своєї діяльності і найкращим доказом життєвої потреби в існуванні такої школи є те, що нині на високошкільнім експериментально-кооперативнім факультеті та різних фахових і загально-освітніх курсах Інституту студіює 550 осіб української молоді. Трьохрічну свою працю Інститут закінчує випуском 45 книг фахової учебної літератури та підготовкою до видання десятків нових підручників. Але найбільшим успіхом треба вважати те, що над усі очікування, вислід студій переважною більшістю студентів є дуже добрий. Отже, педагогічний досвід Інституту показує, що позаочна метода навчання, в обсязі як високошкільних програм, так і в обсязі програм спеціальних фахових курсів, — виправдує себе і на українським ґрунті так само, як вона виправдалась давно в американським і європейським досвіді передових народів. Український Технічно-Господарський

дарський Інститут позаочного навчання набуває значіння центру національної технічно-господарської освіти для нашої молоді з ріжних частин рідних земель і ріжних країв на еміграції.

Дальший розвиток Інституту, його розбудова в повну політехнику залежить від розмірів фінансових засобів. А ці засоби ми можемо здобути лише самі у себе.

Нині ми начисляємо лише сотки тих, що стали фінансовими будівничими національної політехники, як тако-ж лише сотки і тих, що набувають в УТГІ освіту. А треба, щоб і тих і других були тисячі!

Для реалізації цих завдань оголошуємо час з дня 16 травня, дня історичної дати розпочаття в 1922 році чинности Української Господарської Академії, де 16 червня місяцем масової акції заступ в члени нашого Товариства, за збір коштів на фонд Української Політехники, за збільшення числа студентів УТГІ.

Закликаємо наших громадян, їх установи, спілки і товариства та кожного зокрема до активної моральної і матеріяльної підтримки справи великої національної ваги.

За технічно-господарську освіту! За Українську Політехнику!

Конта Т-ва: Postovni Sportelna. Praha (Tchécoslovaquie) с. uctu 94.806; або Львів, Земельний Банк Гіпотечний.

Управа Товариства Прихильників Української Господарської Академії:

Доц. О. Бочковський — голова; проф. С. Гольдельман, лект. В. Сапінський — заступники голови; інж. Гр. Денисенко — секретарь; Д. Антончук, Є. Вировий, д-р Ю. Добриловський, доц. І. Кабачків, О. Козловський, д-р В. Старосольський — члени.

Травень. 1935.

В Українській Бібліотеці ім. С. Петлюри в Парижі

в суботу 1-го червня с. р. о 20 год. 30 хв. має відбутися доповідь В. Прокоповича на тему:

«Печать Малороссійская»

(Із взаємин України і Москви в 17-му віці)

Доповідь має бути ілюстрована світлинами чарівного лихтаря.

Головна Рада

Українського Товариства Допомоги Інвалідам

у Львові, вул. Потоцького 48

кожного року призначає Зелені Свята на літню збірку жертв для українських інвалідів

Не забувайте при нагоді Зелених Свят про потребу помочі українським інвалідам!

Ukrainian Invalids' Help Association, L w o w , P o t o c k o h o 48.
P o l a n d .

Вже вийшов

III Український Статистичний Річник

Українського Економічного Бюро

під редакцією проф. д-ра В. Кубійєвича, ред. Л. Лукасевича, ред. Е. Чеховича та при співпраці кільканадцяти співробітників і кореспондентів з цілого світа.

В річнику подані відомості про українські етнографічні землі і еміграцію з Європи, Америки й Азії.

Показчик української культури має по-над 2000 адрес головніших українських установ та органів преси.

Річник обіймає 290 сторінок друку, та має український і англійський текст.

Ціна тільки зол. 1.90 або фр. франків — 6.—

Головний склад: Книгарня Наукового Т-ва ім. Т. Шевченка, Львів Ринок 10.

Продають всі українські книгарні в краю та закордоном

Замовляти: *Ukrainiskie Biuro Ekonomiczne. Warszawa I. Skrz. Pocz. No 608*, та в редакції «Тризуба».

Вийшла нова книжка Юрія Липи

Бій за українську літературу

Нові часи, Нова духовість, Нова українська література.

Видавництво «Народній Стяг». Розміри — 17 на 25 сант. Сторінок 152. Ціна 3 зол. 50 гр. Набувати можна у всіх українських книгарнях.

Проф. О. Шулґія

БЕЗ ТЕРИТОРІЇ

(Ідеологія і чин уряду УНР на чужині)

з передмовою Вячеслава Прокоповича.

Ціна 10 франц. франків без пересилки. Видавництво «Меч» у Парижі. До набуття в редакції «Тризуба»

Чому треба розповсюджувати книгу «Без Території»?

Бо вона дає автентичний матеріал про те, що зробив уряд У. Н. Р. і відповідальна еміграція закордоном;

Бо вона формує погляди державницько-настроєної, відповідальної частини української еміграції;

Бо вона документально спростовує всі брехні большевицько чи анархічно-настроєних гуртків і всяких претендентів;

Бо вона дає відповідь на всі великі українські проблеми політично-національного характеру.

Бо вона своїм змістом поширює погляд українського загалу на всі національні питання і підкреслює шкідливість всякого партикуляризму і всякої партійности під час великої боротьби за національне визволення.

Український Незалежний Театр

під режисурою П. Шмалія

виставляє в суботу 8 червня с. р. в салі Noche—15, avenue Noche,

Paris 17, метро Ternes—

оперетку на 3 дії Квітки-Основ'яненка

Сватання на Гончарівці

По виставі саль до ранку. Джаз-банд. Власний дешевий буфет.

Ціни місць од 5 до 15 фр. Продаж квитків у касі театру від 4 год. дня в день вистави.

За піаніном — пані О. Гораїнова. Декорації п. Л. Бахтина. Початок точно о год. 8.30

Що можна набути в Українській Бібліотеці ім. С. Петлюри в Парижі

Адреса: 41, rue de La Tour d'Auvergne, Paris 9.

Збірник пам'яті Симона Петлюри. Видання Міжорганізаційного Комітету в Празі. Ціна 25 фр.

Шевченко. Кобзарь. В редакції проф. В. Сімовича. Ціна 25 фр.

Смаль-Стоцький Ст. Шевченко — співець самостійної України — 2 фр.

Doroshenko: — Chevtschenko — le poète national de l'Ukrainne — 5 фр.

Бочковський О. І. Т. Г. Масарик — Національна проблема та українське питання — Ціна — 19 фр. і на кращому папері — 34 фр.

Маланюк Ев. Земля й Залізо. Поезії. Ц. 10 фр.

За Державність. Збірник 2-й і 3-й Військо-Історич. Т-ва. Ц. 15 фр.

Шульгин О. — Державність чи Гайдамащина. Ц. 3 фр.

Соловецька каторга (Документи). За редакцією Л. Чикаленка. Ц. 5 фр.

Шульгин Ол. Без території. Ідеологія та чин уряду УНР на чужині. В-во «Меч». Париж, 1934. Ц. 10 фр.

Чикаленко Євген. Уривок з моїх споминів за 1917 рік. Видання фонду ім. Є. Чикаленка. Прага 1932. Ц. 10 фр.

Дорошенко Дм., проф. Євген Чикаленко. Біографія. Видання фонду ім. Є. Чикаленка. Прага, 1934. Ц. 10 фр.

Базар. 1921—1931. Збірник пам'яті 359. Видання Військо-Історичного Т-ва. Варшава. Ц. 10 фр.

Рідне військо — українським дітям. Постаті козаків до витинання. Ц. 2 фр. аркуш.

Портрети С. Петлюри та Т. Шевченка — по 1.50 фр.

Відзнаки-тризуби по ціні 4 і 6 фр.

Колекції україн. поштов. значків (19 ріжних). Ц. 3 фр.

Папір і конверти з тризубом 10 шт. — 6 фр.

Українські наліпки-тризуби. Ц. за 1 пакет 10 шт. — 1 фр.

Малюнки у фарбах по 7 фр.: Репіна — Запорозжці.

Листівки: могили С. Петлюри, Бібліотеки його імені, читальні та Музею при Б-ці. Ціна 1 фр. Ціла серія — 6 листівок 5 фр.

Всі ціни без пересилки.

Редакція і адміністрація: 42, rue Dantone-Rochereau, Paris-V
Tél. Danton 80-03.

Для переказів у Франції: «Le Trident», chèque postal 898.50, Paris.
Редагує — Комітет. Адміністратор: Іл. Косенко
Le Gérant: M-me Perdrizet.